

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Digter og folkeliv

Af

JENS HELTOFT

JENS HELTOFT

DIGTER OG FOLKELIV

Udvalgte afhandlinger
fra årsskrifter.

JELLING BOGTRYKKERIS FORLAG

INDHOLD

Orla Lehman og »et lille ordspil«	7
Vejle amts årbog 1970	
En brydningstid i dansk skole for 100 år siden	16
Hardsyssels årbog 1961	
Forfatteren Anton Nielsen	35
Sorø amts årbog 1947	
Vejle vesteregn i skønlitteratur og skolelærerlitteratur.....	63
Jelling-Samfundets årsskrift 1977	
Gamle Ord og Talemaader	75
Sorø amts årbog 1940	
En landsbylærer i Vestjylland for 100 år siden.....	82
Ribe amts årbog 1968	
Træk af bondebyen Haslevs historie	93
Sorø amts årbog 1977	
H. C. Andersen på Gisselfeld og Bregentved	105
Sorø amts årbog 1951	

Digter og folkeliv

© 1983

Jelling Bogtrykkeris Forlag
Vejlevej 18, 7300 Jelling

Fotografisk optryk
Trykt i Jelling Bogtrykkeri ApS
ISBN 87-88444-00-7

De store digtere har deres bagland i folkelivet. De øser af den anonyme kunst, af talemåder, ordspil, anekdoter, sagn, eventyr. De følgende sider indeholder otte beskrivelser fra digtningens og folkelivets verden. De er hentet fra årbøger og tidsskrifter, og de skyldes et langt livs system med den verden, som står mig nærmest.

Jelling, mandag den 15. november 1982.

Jens Heltoft.

Jens Heltoft døde tirsdag den 16. november 1982. Han ønskede, at denne bog skulle fremstilles i fotografisk optryk, således at opstillingen i de forskellige årbøger blev bevaret. Han havde bestemt at bogen skulle sendes til alle medlemmer af Historisk samfund for Sorø amt som gave. Derudover sælges et mindre oplag gennem boghandlerne.

Orla Lehmann og »et lille ordspil«

Den 1. december 1854 var der et spændende valg til den danske rigsdag. Treårskrigen havde ikke bragt nogen endelig løsning på hertugdømmernes forfatningsmæssige stilling inden for monarkiet. Junigrundloven gjaldt for kongeriget, men Slesvig og Holsten havde stadig rådgivende stænder og ingen lovgivende forsamlinger. Nationalliberale politikere havde foreslået en ordning, hvorefter junigrundlovens retligheder blev udstrakt til også at gælde for Slesvig; men dette blev afvist af det tyske forbund af stater, hvortil Holsten hørte. Konservative politikere med Anders Sandøe Ørsted i spidsen forsøgte derefter at gennemføre en helstatsforfatning, der skulle bevare begge hertugdømmer under monarkiet og dog tilfredsstille det tyske statsforbund. Under arbejdet med denne vanskelige sag viste det sig imidlertid, at Ørsted var parat til at beskære den lige og almindelige valgret, som kongeriget havde fået 1849. Men da rejste venner af folkefriheden en voldsom storm mod ministeriet, og i alle dele af landet skrev man under på mistillidsadresser til Ørsted, som alligevel håbede, at et valg ville give flertal for hans synspunkter. Derfor opløste han rigsdagen og udskrev valg til 1. december 1854.

Amtmanden i Vejle, den nationalliberale politiker Orla Lehmann, var interesseret i at bringe Ørsted til fald, men seminarieforstanderen i det nærliggende Jelling, pastor Carl Emil Kemp,¹⁾ ønskede meget at bevare ham og mente, at de mange mistillidsadresser måtte opvejes af en landsomfattende tillidsadresse.

Seminarieforstander Kemp.

Derfor foranstaltede han ret kort tid før valget et møde i Jelling præstegård af Ørsted-venner, som påtog sig at udsende lister landet over, hvori underskriverne udtalte tillid til Ørsted.

Over hele landet ventede man nu i spænding på valgets udfald, og da det gav et overvældende flertal for liberale synspunkter, måtte Ørsted gå af, og Kemp tilbagekaldte sine lister. Orla Lehmann var glad; men i Jelling præstegård stod humøret lavt.

Kemp var kommet til Jelling 1849 efter P. F. Nielsen,²⁾ der havde forestået seminariets ledelse fra dets

oprettelse 1841. Det nye seminariums særlige opgave var at uddanne lærere til den dansksindede sønderjyske befolkning; men fra hertugdømmerne søgte man stadig til seminarierne i Skårup eller Tønder, og i Jelling var elevtilgangen nærmest svigtende. P. F. Nielsen tog konsekvensen heraf og blev 1848 forflyttet til andet embede, og omtrent samtidig flyttede også hans to medarbejdere.

Kemp tog nu plads på kommandobroen, skulle søge sit skoleskib fuldt bemannet og derefter styre det i en tid med stærke nationale og liberale modsætninger. Af udseende var han uanselig, lignede nærmest en dreng på 14 år, og der faldt bemærkninger fra seminarieeleverne om, at hans skikkelse ikke svarede til navet Kemp(c),³⁾ og at han vist måtte stå op på en stol, når han ville kysse sin kone. Men elevernes skepsis ændredes hurtigt, for Kemp sad inde med en omfattende viden og betydelig undervisningsdygtighed. Han var desuden hjertelig og hjælpsom, eleverne beundrede ham og holdt af ham, og elevtilgangen steg år for år, også fra danske hjem i Sønderjylland.

Kemp mestrede replikkens kunst, og hans svar på spørgsmål kunne røbe både personligt mod og en usædvanlig tankeklarhed. Dette kom frem i et par indlæg i »Vejle Amts Avis« kort tid efter valget den 1. december. Anledningen var en bordtale af amtmanden ved en middag selve valgdagen. Et stort stemmetal til den nationalliberale kandidat i Vejlekredsen, Fr. Hammerich, inspirerede den veltalende politiker, så han ikke kunne modstå en øjeblikkelig lyst til at more sig selv og de andre udmærkede deltagere i midt dagen med nogle ord, der havde adresse til Kemp. Selve talens indhold lader sig nogenlunde rekonstruere ud fra følgende tre indlæg i »Vejle Amts Avis«:

Høj- og velbårne hr. amtmand Lehmann!

Det er kun med modstræbende utilbøjelighed, at jeg i nærværende tilfælde griber pennen — men pligten byder, og jeg tør ikke holde mig tilbage. Det er nemlig — først ganske nyligen — kommet til min kundskab, at hr. amtmanden har fundet det passende ved et offentligt middagsgilde i Vejle den 1. december at øve sin vittighed ved en hentydning på min person og således slå sig til ridder på den fraværende — en heltegering, hvis værd, især for en så højtstående embedsmand, jeg skal overlade til andres bedømmelse, men som jeg dog ved, at flere af de tilstedeværende har optaget med misbilligelse. Da jeg føler mig overbevist om, at den agtelse, jeg glæder mig ved at nyde, så vel i den kreds, hvor jeg virker, som også hvor jeg ellers er nærmere kendt, ikke kan lide nogen skår ved en sådan omtale, da man der ikke er vant til at måle mig med alenmål, så kan jeg for så vidt roligere skænke hr. amtmanden denne lille ekstra fornøjelse, idet jeg tillige forsikrer, at jeg uden ringeste anstrøg af misundelse er villig til at indrømme hr. amtmanden det fortrin, den tilkommer, så vel i størrelse som i omfang. Når hr. amtmanden tillige har villet antyde, at det, som han kalder »den gode ånd« ved Jellinge seminarium, ikke skulle være udgået fra mig, som seminariets forstander, da må jeg anse det for min pligt at erklære, at en kristelig, sædelig og fædrelandskærlig ånd, som er åbent for alt sundt og godt og hæderligt og opfyldt af nidkærhed for og kærlighed til den gerning, som her forberedes, det er »den gode ånd«, som jeg altid har og bestandigen skal bestræbe mig for at fremme ved seminariet — Gud være lovet ikke ganske uden held — men en politiserende partiånd, delt mellem statslivets partier og kampe, det er en ånd, som letteligen kan blive »den onde ånd«, og som jeg derfor altid har bestræbt mig for at holde fjernt fra seminariets elever.

Jelling præstegård, den 10. december 1854.

Carl Emil Kemp.

Velærværdige hr. pastor Kemp.

Hvorvel jeg i mit liv har haft rigelig lejlighed til i gerning at stadfæste min store utilbøjelighed til personlige aviskævelerier, så er den offentlige epistel, Deres Velærværdighed under 10. d. m. har behaget at rette til mig gennem »Vejle Avis«, dog af en så udfordrende natur, at jeg af lokale hensyn ikke vil forholde Dem et offentligt svar.

Den, som kun kender sagen af Deres Velærværdigheds skrivelse, vil have ondt ved at fatte, at hele anledningen indskrænker sig til det lille ordspil, at Jelling ejede »ikke blot kæmpehøje, men også høje kæmper både store og små«. Jeg ville aldeles fornægte den oprigtighed, som selv mine modstandere plejer at indrømme mig, dersom jeg ville fragå, at jeg herved har tænkt på Dem, jeg vil endog gå så vidt i min åbenhjertighed at betro Dem, at hvad der ved tanken på Dem midt i denne så alvorlige tid hos mig vakte et øjebliks munterhed, ingenlunde var det højst uskyldige misforhold mellem Deres navn og Deres »alenmål«, men misforholdet mellem det kæmpeforetagende at gøre Jelling præstegård til centralpunkt for en, hele Danmark omfattende, politisk bevægelse, og de kræfter, hvorved dette værk skulle udføres. Imidlertid føler jeg til fulde, at den slags små spøgefulde indfald ikke kan tåle at udrives af den stemning og belysning, som så dem fødes og dø. Jeg skal derfor til forsvar for dette barn af øjeblikkets lune kun sige dette ene, at vittigheden vist nok er meget lille, men at den heller ikke udgiver sig for andet. I og for sig er det små lige så berettiget som det store. Det er først, når det små vil agere stort, at det bliver komisk.

Da seminariet ikke sorterer under amtet, ville det af mig være lige smagløst at bekræfte eller modsige det ypperlige skudsmål, De giver sammes forstander. Kun for min egen skyld må jeg tillade mig at oplyse Dem om, at den »gode ånd«, hvorfor jeg i min skål for seminariet ønskede, det altid måtte være en »plan-teskole«, af mig udtrykkeligen blev betegnet som

»fædrelandsk og frisindet«, hvilket Deres Velærværdighed ikke er berettiget til at omskrive til en »politiserende partiånd«. Hvor Deres Velærværdighed af denne lader Dem lokke ud på den politiske kampplads (hvortil De naturligvis er lige så berettiget som enhver anden), må De finde Dem i krigens ret. På andre enemærker skal De herefter, som hidtil stedse i mig møde

Deres Dem velsindede

Orla Lehmann.

Vejle, den 12. december 1854.

Skønt jeg rigtignok forgæves har gransket efter meningen i hr. amtmændens »lille ordspil«, så må der naturligvis alligevel ligge en dybere betydning deri, som alene kan fattes under en bestemt belysning og stemning. Når hr. amtmanden til forsvar for det lille barn af Deres øjeblikke lune, der under middagsgildets — som det synes højtidelige og trykkende alvor — dog for et øjeblik formåede at vække nogen munterhed, kun anfører, »at vittigheden vist nok var meget lille«, da skal jeg derimod intet indvende, men når hr. amtmanden tillige synes at have betragtet samme barn næsten som dødfødt, da har det vist sig at være mere sejlivet end antoges fra dets fødsel, og det synes for så vidt at have megen lighed med så meget af den slags, der er lettere at sætte ind i verden end at bringe til at forgå. Det, som hr. amtmanden især har villet træffe med det lille ordspil, er »misforholdet mellem det kæmpeforetagende at gøre Jelling præstegård til centralpunkt for en, hele Danmark omfattende politisk bevægelse, og de kræfter, hvorved dette værk skulle udføres«.

Stedet kunne jo vistnok have været heldigere beliggende for et sådant foretagende, der ingenlunde har tilsigtet en politisk bevægelse i ordets almindelige betydning, da der her ikke var tanke om at virke ved nogen agitation, men kun, at sandheden skulle sejre

ved sin egen kraft, og når man gribes af en idé, om hvis sandhed man føler sig fuldkomment overbevist, da er udfaldet ikke del, som alene kommer i betragtning. Desuden har allerede på de få indkomne eksemplarer langt over tusinde aflagt vidnesbyrd om en samstemning med den ånd, der gik igennem dette foretagende. Hvor mange der endnu vil returnere, og hvad resultatet ville blevet, dersom ikke foretagendet var standset næsten i sin begyndelse, derom skal jeg ikke ytre nogen formening. Når hr. amtmanden på en ironisk måde omtaler det ypperlige skudsmål, jeg giver seminariets forstander, da tør jeg bemærke, at De ikke har været heldig i at gengive meningen af mine ord, eftersom jeg kun har antydnet det mål, jeg har stillet mig for øje, og udtalt, at jeg turde håbe, at dette mål dog ikke altid ganske blev uopnået, og en sådan udtalelse må vel være en ærkelig mand tilladt, når dette synes offentligt at drages i tvivl af andre. At hr. amtmanden mener, at jeg har omskrevet de af Dem brugte udtryk »fædrelandsk og frisindet« med en »politiserende partiånd«, er vel ikke ganske berettiget, da jeg kun har sagt, at det var en sådan ånd, jeg søgte at holde fjernet fra seminariet -- ligesom den også er så aldeles fremmed for mig selv, at den aldrig har eller nogensinde vil kunne lokke mig ud på nogensomhelst kampplads. Dog skylder jeg hr. amtmanden den samme åbenhjertighed, som De har bæret mig med, og vil gerne tilstå, at Deres og mine anskuelse om de nævnte ords betydning muligen er noget afvigende. Jeg undlader ikke endnu oprigtigen at takke hr. amtmanden for Deres slutningserklæring, idet jeg til gengæld tør forsikre, at hr. amtmanden altid og på alle enemærker -- når det kun holdes ude fra det personlige gebet -- skal i mig møde

Deres Dem velsindede

Carl Emil Kemp.

Jelling præstegård, den 15. december 1854.

Til høj- og velbårne hr. amtmand Lehmann!

Når Orla Lehmann i sin skåltale for seminariet ikke viger tilbage for på seminariets forstanders bekostning at appellere til munterheden, må man erindre, at han ikke blot var amtmand, men også en førende nationalliberal politiker, som havde repræsenteret Vejlekredsen lige til valget den 1. december. Modstandere af en nationalstat og af junigrundlovens liberale forfatningsgrundlag var for ham reaktionære personer, og derfor måtte Ørsted og hans meningsfæller bekæmpes. Jelling seminarium ville med tiden komme til at forsyne mange skoler i Vejlekredsen med lærere, og det er sandsynligt, at hans ønsker for seminariet dybest set gik ud på, at det måtte blive en »planteskole« for det liberale og det nationale.

Orla Lehmann bruger i sit indlæg ordene »fædrelandsk og frisindet«, men Kemp ved, at nationalliberale politikere herved forstår »national og liberal«, hvori der ligger et politisk program. Han afviser at få en »politiserende partiånd« ind på seminariet og mener, at en sådan let kan blive en »ond ånd«. Blodsudgydelse, intolerance og gudløshed var nemlig fulgt i kølvandet af de liberale strømninger, hvis oprindelse var den franske revolution.

Orla Lehmanns forsikring om, at Kemp »som hidtil« kun skal møde velsindethed i ham, viser især hen til de årlige dimittendfester i Jelling, der indlededes med en procession af præster og provster, som højtideligt bevægede sig fra præstegården til seminariet. I spidsen gik biskoppen i Ribe og amtmanden i Vejle, de gejstlige i ornat, amtmanden i galla, de dekorerede med deres ordener på.

Orla Lehmann og seminarieforstanderen mødtes ikke ved dimittendfesten den 21. september 1855, for

Carl Emil Kemp var afgået ved døden i København den 17. september, kun 44 år gammel. Nogen stærk konstitution havde han aldrig haft, og et angreb af tuberkulose stod han ikke igennem.

Noter.

- 1) Carl Emil Kemp, f. 7/12 1810, 1833 cand. theol., 1834—45 adjunkt i Ålborg, 1845—49 sognepræst i Brøndum-Hvidberg ved Skive, 12/1 1849 sognepræst i Jelling-Hover samt seminarieforstander, død 17/9 1855 i København. — Gift 19/6 1841 med Johanne Henriette Møller, f. i Ålborg 1819, død 1899.
- 2) Peter Frederik Nielsen, f. 24/2 1802, cand. theol. 1826, 1837 sognepræst Jelling-Hover, 1841 seminarieforstander, 1848 sognepræst Frørup, Fyn. Død 20/9 1876.
- 3) Slægten Kemp stammer fra Altona, hvor slægtsnavnet var Kempe. Carl Emil Kems farfar, der var kunstdrejermester, flyttede i midten af 1700-årene til København, og alle hans 10 børn fik ved dåben efternavnet ændret til Kemp. Den ældste af disse børn, Chr. Kemp, havde slægtens særkende, en pågående energi, men også en skæbnesvanger modtagelighed for tuberkulose. Han avancerede til kontorchef i admiralitetet samt overkrigskommissær, døde pludselig efter en voldsom lungeblødning, kun 43 år gammel, efterladende sig enke og 9 børn. Den næst yngste af disse var Carl Emil Kemp, der i studietiden sluttede et varmt venskab med den senere biskop H. Martensen. De var begge konservative af støbning og havde mistro til strømninger, der kunne føres tilbage til den franske revolution.

En brydningstid i dansk skole for 100 år siden

*Et tidsbillede efter erindringer, nedskrevet af
lærer Morten Mortensen (1835–1924)*

Erindringerne

I året 1864 flyttede den 29-årige lærer Morten Mortensen ind i degneboligen i Nysogn på Holmsland. Han kom fra Vester Ørum ved Vejle, men var født og opvokset i Sønder Lem syd for Ringkøbing, så han var fortrolig med natur og befolkningen. Mortensen blev på Holmsland i seks år. Så flyttede han atter til Vejleegnen og blev lærer og kirkesanger i Uldum, hvor han døde 1924. Da han rejste fra Nysogn, havde han brudt isen for en ny, levende undervisningsmåde, men det havde kostet kamp. Mens han selv gik i skole i Lem, var ramseriet den eneste anerkendte metode. Indlæring og tugt blev varetaget ubarnligt og ofte barbarisk. Men Mortensen, som havde taget lærereksamen fra Jelling 1860, havde hos seminarieforstander Svendsen mødt »det levende ord«, og med dette kirke- og skolesyn gik han ud i den danske skole. For børnene blev det et våbrud i deres daglige skoleliv, men forældrene forstod ofte ikke det nye, tilsynet heller ikke, og derfor måtte der opstå konflikter.

På sine gamle dage nedskrev Morten Mortensen erindringer fra sin barndom i Sønder Lem, sit ophold på Jelling Seminarium og sin første lærervirksomhed, navnlig i Nysogn.

Erindringerne er, hedder det, »skrevne for mine børn«, men de har interesse videre ud, idet de giver et tidsbillede, som vi ganske vist kender noget til, men som bliver klarere

og mere nærværende gennem Morten Mortensens vederhæftige skildringer.

»Erindringerne« blev i nogle år opbevaret hos sønnen Morten Fensbøl (dim. Jelling 1887), lærer og organist i Ringkøbing, og hans sønnesøn, administrationschef Hilmer Fensbøl, har givet mig lov til at benytte dem ved udarbejdelsen af denne artikel.

Hensigten med denne har været at samle stoffet om den brydningstid, som han oplevede i sine unge dage. Det har derfor været nødvendigt at bearbejde det, så hovedlinien træder klart frem. Morten Mortensens egen stil møder man imidlertid i de to afsnit: »En provstevisitats« og »Holmslands Klit«.

Sønder Lem

Da Morten var fem år gammel, begyndte hans mor at stave med ham, for man skulle kunne læse, inden man kom i skole. Moderen sad om aftenen ved sin spinderok og drengen ved siden af med sin ABC og sin pegepind. Let var det ikke for den lille fyr, og han måtte ofte høre, at han var en »rigtig trykhals«. Engang så han, at moderen fik tårer i øjnene, fordi det gik så tungt, og da besluttede han, at nu ville han tage fat for alvor. Den første skoledag kom (1842). Morten havde været flittig, for han kunne ramse store stykker op af Balles lærebog. Men en anden nybegynder overgik ham, han kunne foruden lærebogen fem sider af Thonboes bibelhistorie udenad. Morten kom derfor til at sidde nederst, og hverken han eller hans moder var i godt humør, da de gik hjemad.

Efterhånden blev Morten dog glad for at gå i skole, for han klarede sig godt i dansk, regning og skrivning. Værst var det med hjemmearbejdet til religionstimerne. Selv de

Yngste elever fik ret store lektier for til udenadslære i bibel-historie og lærebog. Tidlig om morgenen og sent ud på aftenen sled han i disse bøger. Intet under derfor, at de blev hans skræk, ja, at han næsten kom til at hade dem. Faderen syntes ikke om dette ramseri og gav udtryk for, at det burde være tilstrækkeligt, når børnene lærte »æ grund« af det, der stod i bøgerne, men moderen sagde, at bøgerne skulle læses udenad, det forlangte degnen, kunne man ikke lektierne på den måde, kom man til at sidde inde om middagen, og det var en skam, som ikke måtte overgå hverken drengen eller forældrene.

Engang blev Morten dømt til at »sidde inde« tre dage i en uge, fordi han ramsede »hvilket« i stedet for »hvilken«. Han slap dog fri alle tre gange, måske fordi hans lærer ikke gerne ville gøre hans fader imod. Da Morten kom ind om midt-dagen og lovede bod og bedring, fik han lov at gå, men først efter at have fået en alvorlig formaning til nøje at skelne mellem de betydningsfulde ord: hvilken, hvilket og hvilke.

I virkeligheden var degnen (Jørgensen) en munter og god mand, og prygl hørte da heller ikke til dagens orden. Men legemlig afstraffelse var jo nu engang almindelig brugt både i hjemmene og i skolen, og skete der brud på ordenen i Sønder Lem skole, kom tampen eller riset i brug, og da var der uhyggeligt i skolestuen.

Engang havde degnens egen søn og en anden dreng nogle spilopper for i undervisningstiden. De troede ikke, at degnen så det, men det gjorde han, og så måtte de selv gå ud i haven og hente et stort ris. Dernæst skulle de trække deres veste af, og så blev riset formelig slidt op på dem. Det hjalp ikke, de skreg og bad. Og degnens søn fik ikke de færreste slag.

De fleste af børnene frygtede dog ikke mest en afstraffelse af den art, den fik dog ende. Men undertiden blev en synder dømt til at stå frit på gulvet med højre arm lodret i vejret, holdende en lineal i hånden. Når han efter lang tids forløb endelig blev benådet, kunne han næsten ikke bruge armen.

Og alligevel var degnen vist en af den tids flinkeste skolemænd. Mange af hans elever holdt af ham, og da han skulle flytte til andet embede, var det en sorg for Morten.

Hans eftermand var drikkfældig og mødte ikke sjældent beruset i skolen, men da var han som regel i godt humør. Mere uhyggeligt fandt børnene det, når han blev hidsig, for så stampede han i gulvet og råbte og bandede. Undervisningen var under al kritik. Børnene blev proppet med en hel masse uforståelige ramser, som de skulle kramme ud med ved eksamen. Troen på ramseriets nødvendighed og betydning var imidlertid så dybt indgroet i folks bevidsthed, at man også anså denne mand for at være en dygtig lærer.

Konfirmationsforberedelsen fik ingen betydning for Morten. Præsten gik under navnet »pastor Kognak¹«, fordi han holdt meget af de våde varer. I øvrigt var han mere landmand end præst, og han tog jævnlig konfirmanderne til hjælp ved landbruget.

Når børnene om morgenen mødte i præstegården, skulle de gå ind i folkestuen. Her gik det lystigt til, indtil præsten åbnede døren og fløjtede. Så fløj de ud oven på hverandre og fortsatte ude i gården med løjer og spas. Foreløbig var der ikke tale om nogen læsning i konfirmandstuen. Nej, først skulle kreaturerne fodres. Præstegården var meget gammel, og der var kostald to steder. En af drengene skulle op på laddet og vælte høet ned i en port. Da der oftest ingen stige var, stillede præsten sig op ad muren; drengen skulle så krybe op på hans skuldre og derfra op på laddet. Når præsten stillede sig i positur, manglede det aldrig på frivillige til at komme op på hans skuldre. Efterhånden som høet kom ned i porten, gav præsten hver dreng en favnfuld mellem armene til et par køer, og når han stod i den krumbøjede stilling, var det meget morsomt for drengen på laddet, hvis han kunne få lejlighed til at vælte en rigtig stor bunke hø ned over hovedet på ham. Når det rigtig lykkedes – uforvarende naturligvis – at få præsten tildænget, for der straks hjælpsomme venner til for at få ham frem og børstet ren.

De løb nu over gården med hver deres favnfuld hø, men de spildte ofte mere undervejs, end kørerne fik.

Da ladebygningerne var små, blev der altid sat korn i hæs ude. Om vinteren skulle dette korn ind, og konfirmanderne skulle da hjælpe til. Ved den lejlighed gik det endnu mere vildt til end ved fodringen af kreaturer. Nogle skulle bære neg hen til lugen, andre blev sat til at fange mus. Det slog aldrig fejl, at præsten en sådan dag fik baglommerne i sin frakke fyldt med døde mus.

Først når arbejde af den art var forbi, gik de over i konfirmandstuen og tog fat på lektierne. Kunne de ramserne, var det godt, kunne de dem ikke, gjorde det ikke noget. Svært var det i øvrigt ikke. På visse spørgsmål skulle der gives svar, ramset op efter katekismen. Det hele var uden liv og uden forståelse af barnenaturen, og derfor kunne der ikke blive tale om åndelig påvirkning.

I kirken prædikede præsten i dobbelt forstand folk i søvn. En søndag faldt også degnen i søvn under prædikenen og snorkede, så det rungede i kirken. Præsten sluttede nu sin prædiken og kom ned for alteret; men degnen sov lige trygt. Præsten tog da salmebogen og begyndte at synge med sin brummende stemme, men lighed med sang havde det ikke. Degnen vågnede imidlertid ved den uvante lyd; han havde været så langt inde i søvnens rige, at han i begyndelsen ikke vidste, hvor han var. Til sidst kom han dog så meget til sig selv, at han kunne tage fat og afløse præsten, hvilket skete midt i salmen. Det hele var i virkeligheden forargeligt; men folk morede sig. Omsider blev sognet fri for dem begge. Præsten døde, og degnen fik tilhold om at søge afsked.

Efter konfirmationen kom Morten Mortensen ud blandt fremmede. Overgangstiden fra barnealder til ungdomsalder faldt i slutningen af Treårskrigen, og han oplevede da, hvorledes »ånden fra 48« næsten omskabte befolkningen. Kærligheden til fædrelandet besjælede alle, offerviljen var fælles for alle, råhed i tale og adfærd måtte vige, fordi rene og ædle følelser fyldte dem.

I tyve års alderen kom Mortensen i forbindelse med pietistiske kredse, som holdt gudelige forsamlinger, bl. a. hos Jens Jørgen Kristensen, som var gift med en søster til docent Fjord. Ved disse møder talte også enkelte grundtvigske præster, bl. a. kateket Svendsen fra Ringkøbing, og da Mortensen kort efter fik lyst til at blive lærer, var han straks inde på, at han ville på Jelling seminarium, hvor Svendsen imidlertid var blevet forstander.

Jelling

Det var i året 1856, at Hans Jørgen Marius Svendsen blev sognepræst og seminarieforstander i Jelling. Kultusminister Hall havde indset, at love og anordninger ingen forbedringer skabte i den danske skole. Han så, at de vordende lærere på seminarierne skulle møde levende personligheder, og han ønskede nu i det ledige forstanderembede i Jelling at ansætte en mand af den grundtvigske retning. Biskop Daugaard² i Ribe havde anbefalet Svendsen, som i 8 år havde været kateket og førstelærer i Ringkøbing. Hall henvendte sig til Grundtvig selv og spurgte, om Svendsen nu var den rette. »Ja,« svarede Grundtvig, »han er netop den rette.«

Det viste sig at være rigtigt. Svendsens forkyndelse og undervisning havde en understrøm af varme og virkede vækkende og dragende. Folk kom ofte langvejs fra for at høre ham i Jelling kirke, seminarieeleverne kunne ikke tænke sig at udeblive fra hans gudstjenester, hvis festlighed de i øvrigt bidrog til gennem salmesangen med deres fyldige og gode stemmer.

Svendsens fag var bibelhistorie, bibelforklaring og dogmatik. Navnlig hans bibelhistorietimer fik meget stor betydning for udviklingen af seminarieelevernes personlighed, fortælleevne og skolesyn. Ganske vist var det væsentligst de gamle kendte historier, de fik at høre, men i Svendsens mund blev de mærkeligt levende og nærværende.

Seminariets øverste tilsynsmand var biskop Daugaard, som også censurerede afgangsklassen i religion og i de 3 stile,

som dengang skulle skrives: dansk stil, pædagogisk stil og religiøs stil. Seminaristerne var noget bange for ham. Han havde klaget til Svendsen over, at de ikke altid var høflige nok, at deres sporg ikke var så dannet, som man vel kunne vente af vordende lærere, og han fandt det ganske upassende, at de dimissionsdagene gik omkring på seminariet i hvide frakker. Ved eksamen rettede han ofte på elevernes sprog. En af dimittenderne skulle fortælle om Salomons tempel og sagde, at det store kobberhav hvilede på tolv stude. »Vi siger øksne,« afbrød biskoppen ham, »ikke stude«. Svendsen bemærkede da: »Her på landet siger vi stude, for bønderbørn tror, at øksne er flertalsform for en økse, som er til at hugge med.«

Svendsen kunne sige den slags uden at støde an, for biskoppen satte pris på ham og havde medvirket til hans ansættelse.

I Jelling mødte Mortensen ramseriets og rationalismens modsætning, det levende ord, som gav ham et nyt og overbevisende syn på undervisning, opdragelse og kristendom. Med dette syn gik han efter eksamen 1860 ud i den danske skole. Han var fast bestemt på, at han ville tage kampen op mod det gælde ramseri; men han mødte stærk modstand i Gadbjerg, hvor han var andenlærer fra 1860–62. I Vester Ørum, hvor han virkede fra 1862–64, gik det godt, bl. a. fordi provst Kirketerp³ støttede ham. I 1864 kom han igen til Ringkøbingegnen, idet han da fik embedet som kirkesanger og lærer i Nysogn på Holmsland.

Nysogn

Inden han forlod Vejleegnen, opsøgte han seminarieforsstander Svendsen, der sagde til ham: »Ja, der kommer De til en dygtig og oplyst befolkning, men De vil nok møde en del modstand, for provst Abels minde lever endnu i disse egne, og han var på sin vis en nidkær skolemand, men hørte hel og holden til den gamle tid.« – Han bad mig tage en hilsen med til gamle Morten Vejlgård på Søgård.

Nysogn Skole

I Nysogn begyndte Mortensen straks sin kamp mod ramseriet. Han *fortalte* historie og bibelhistorie, men opdagede, at børnene, når de skulle overhøres, stadig ramsede lektien op. De var nu engang vant til at arbejde sådan, og forældrene forstod ikke den ny arbejdsmåde – eller måske ville de ikke. Da bogen således nærmest gjorde fortræd, forlangte Mortensen, at den en tid ikke skulle bruges. Når så børnene havde lært at fortælle i deres eget sprog, kunne man tage den frem igen.

Hos forældrene vakte dette skridt forbavselse og nogen misstemning, men der var ingen, der gjorde åbenbar modstand, vistnok fordi børnene nu holdt af at gå i skole.

I denne tid var det, at han traf Morten Vejlgård, og han forstod af en samtale med ham, at misstemningen mod ham var temmelig stærk.

Morten Vejlgård sagde bl. a.: »Ja, jeg er nu en gammel mand og vil helst tale rent ud. Jeg vil derfor sige dig, at det

er »pinende galt«, som du bærer dig ad. Måske er det rigtigt, at du en tid lægger bøgerne til side, men forældrene kan ikke forstå det, og da du selv er vestjyde, må du vide, at vestjyderne ikke er til at spøge med.»

Mortensen svarede, at han heller ikke havde handlet i spøg, men i fuldt alvor. »Jeg vil helst nå mit mål ad den kortest mulige vej, og den, mener jeg, går gennem børnenes hjerter til forældrenes.«

»Nå, jaja,« svarede Morten Vejlgård, »du er vel nok som de fleste unge noget egenrådig og selvklog. Men jeg skal dog sige dig noget, som du måske kan have godt af at tænke over. Vi havde engang en præst, der hed Abel. Da han flyttede fra os, mente så godt som alle, at vi havde mistet »Den Helligånd«. Hans eftermand hed Hassenfeldt. Han var en mand med mere hjertelag og inderlighed end Abel, men han tog ikke folk, som de var. Jeg var måske den eneste, der forstod ham, og jeg sagde til ham: »Stik fingeren i jorden og lugt, hvor De er.« Det kunne og ville han ikke, og derfor kom han ikke til at udrette en smule. Han var egenrådig, og du er egenrådig, og det vil gå dig, som det gik ham.«

Mortensen svarede, at han ganske rigtig var så egenrådig og egensindig, at han mente, at han i løbet af vinteren kunne vinde børnene. »Lad os derfor roligt se tiden an til foråret, så kan vi tale sammen igen.« Det gik Morten Vejlgård ind på og tilføjede: »Det skulle egentlig glæde mig, om du kom til at gå af med sejren, men jeg tvivler.«

I løbet af vinteren førte Mortensen en hård kamp mod ramseriet. Nogle mente, han skulle afsættes, men ved forældremøder i skolestuen fik han lejlighed til at redegøre for hele sit skolesyn, og han havde en stærk støtte i gårdejer Peder Christiansen⁴, professor C. Christiansens fader, der ansås for at være »øens« mest oplyste mand. Det havde derfor vægt, når han sagde: »Nu må vi lade Mortensen have fuld frihed til at arbejde efter sin overbevisning. Synes vi så til forår, at der er arbejdet og udrettet for lidt, er det tidsnok at tale med ham, men jeg tror for resten ikke, vi

behøver at frygte.« – Også den ansete gårdejer Niels Søe støttede ham.

Hovedslaget stod ved forårseksamen. Præsten⁵ anmodede Mortensen om at tale med børnene om den anden trosartikel og prøve hvert enkelt barn. Skolestuen var fuld af tilhørere. Skolekommissionsmedlemmerne sad med karakterlister. Men Mortensen var ikke nervøs. Han lod børnene fortælle bibelhistorie i tråd med den givne opgave. Alle hans elever fra den dygtigste til den ringeste kunne fortælle. Forældrene lyttede. En sådan eksamen havde de ikke oplevet før, og da eksamen var endt, sagde præsten til den øvrige skolekommission: »Ja, efter hvad der her er præsteret, har vi intet at skulle have sagt. Men sig mig engang, lærer Mortensen, hvor mange gange skal De fortælle en historie, for at børnene således kan huske den?«

»En gang,« svarede Mortensen. Det kunne ingen af dem forstå.

Nogle dage efter kom Mortensen ned til Søgård. Der var flere til stede, men Morten Vejlgård hviskede ham bevæget i øret: »Ja, nu kan du herefter frit undervise, som du vil, for du har ikke alene børnenes, men også forældrenes hjerter.«

Mortensen betegner de seks år i Nysogn som sin lykkeligste lærertid. Han flyttede, fordi hans hustru, der var fra Jelling sogn, længtes efter Vejleegnen, og fordi hendes helbred ville have godt af et mildere klima.

Da Mortensen opsøgte Morten Vejlgård for at sige farvel, sagde den gamle mand: »Sæt dig ned lidt, der er noget, jeg endnu vil sige dig. Det var kønt, at børnene den sidste aften kom grædende hjem og sagde, at det kunne endda have været det samme, om de ingen jul havde fået, når bare du var blevet her.«

En provstevisitats

Det fjerde år efter, at jeg var kommet til Holmsland, havde jeg provstevisitats. Et par af omegnens yngre lærere havde

fortalt mig en del om provstens besøg i skolerne, og disse udtalelser faldt ikke ud til hans fordel. Han stod helt på det gamle stade med hensyn til undervisningen, ubehageligt var det også, at han yndede at afbryde lærerne midt i deres samtaler med børnene, når de ikke fik alt med, som efter hans mening hørte til.

En morgen i marts, da jeg lige var gået ind i skolen for at begynde, kom pigen efter mig og fortalte, at der var kommet en meget fin herre, som ville tale med mig. Jeg gik tilbage, og her stod ganske rigtig en fin og – som det syntes – meget beskeden mand, som meddelte mig, at han var provst Kjær⁶ fra Skjern; han ville gerne overvære min undervisning i tre timer. Jeg bød ham selvfølgelig velkommen. Vi kom ind i skolen, og jeg meddelte børnene, at den fremmede mand var provsten, som gerne ville høre, om vi kunne noget. Da vi havde sunget morgensang, spurgte han børnene, om de kunne nogle salmer udenad, og han nævnede nogle, som de imidlertid ikke kendte. Jeg fortsatte derefter med andre, som jeg vidste, de kendte og kunne. Han lod dem nu fremsige nogle vers og talte lidt med dem om indholdet. Derefter spurgte han mig, hvad jeg havde bestemt at tale med børnene om den dag. – »Jeg skulle efter bestemmelsen tale med dem om dåben,« svarede jeg. – »Det er godt,« sagde han, »vil De så først tale med drengene og dernæst med pigerne.« – Jeg begyndte da, og det gik efter mit skøn rigtig godt; men pludselig kom han hen og stillede sig ved siden af mig. Jeg havde en anelse om, hvad det skulle betyde, men lod som ingenting, vendte ryggen lidt imod ham og talte videre. Jeg blev fri for afbrydelse, indtil han sagde: »Vil De så tale lidt med pigerne om den forbindelse, der er mellem dåben og nadveren!« – Jeg sagde så, henvendt til pigerne: »Ja, nu har I hørt, at dåben er et genfødelsensbad, i dåben fødes altså det nye liv, men alt liv skal have næring, hvis det skal vokse; det ser vi stadig i naturen, og således er det også i det åndelige.« Og jeg talte så med dem om, at det nye liv skal have sin næring i nadveren. Det varede nu ikke længe, inden han

kom igen og stillede sig ved siden af mig, dog ikke for at afbryde, men for at afløse mig. Han pikkede i bordet og sagde: »Altså er dåben et skabelsenssakrament og nadveren et opholdelsenssakrament,« og han stadfæstede i øvrigt, at det var ganske rigtigt, hvad jeg havde sagt. »Men nu vil jeg spørge jer,« sagde han, »hvorfor kan børn ikke gå til alters?« – Der sad ved det øverste bord en frimodig pige, som aldrig manglede svar, og hun svarede ganske frejdigt: »Børn skal have mælk og ikke hård kost.« – »Hvad var det, hun sagde?« spurgte provsten henvendt til mig. Jeg gentog da ordene for ham. – »Åja,« sagde han, »det var slet ikke så galt svaret,« men så forklarede han, at børnene ikke kunne prøve sig selv, og derfor kunne de heller ikke gå til alters. Derefter gav han dem nogle spredte spørgsmål. Jeg husker, at han bl. a. spurgte: »Hvad forstår I ved at blive helliggjort?« – »Det er at blive gjort hellig,« svarede straks den føromtalte pige. – »Åja, det var også ret fornuftigt svaret,« sagde provsten. »Helliggørelse er en kristens daglige fremgang i dyd og gudfrygtighed.« – Han var hele tiden så gravalvorlig, at man ikke så et smil på hans læber.

Vi skulle dernæst have retskrivning. Provsten mente ikke, der kunne blive tid til at rette hele klassen. Jeg skulle derfor bare lade tre drenge og tre piger skrive et lille stykke, som han opgav; så kunne han nok få en mening om, hvorledes der undervistes. Jeg tog da fem drenge og fem piger, som var lige dygtige. De skrev nu det opgivne stykke, og jeg lagde tavlerne på katederet, drengenes for sig og pigernes for sig. I det første diktatstykke, han rettede, havde eleven brugt selvyldsfordobling i et ord – jeg husker nu ikke hvilket.

»Lader De dem skrive sådan?« spurgte han. – »Ja,« svarede jeg. Da han kom til den anden tavle, viste det sig, at der ikke var brugt selvyldsfordobling i det samme ord. – »Lader De dem også skrive sådan?« spurgte han videre. Og jeg gav samme svar. Da han var færdig, sagde han, dog ikke i nogen spydig tone: »Ja, efter Deres noget frie metode er de alle fejlfri, og jeg er så nødt til at kalde det hele meget godt.«

Præsten, som var kommet til stede, ytrede, at det jo ikke var så let at få alle hoveder under én hat. – »Ganske vist,« sagde provsten, »men i en skole måtte det dog kunne lade sig gøre.« – »Jeg må måske, sagde jeg, »mens børnene puster lidt, få lov til at sige, hvad det for mig er hovedsagen i retskrivning og stil. Vi lever nu i en overgangstid, og vi er så uheldigt stillede, at der er selvllydsfordobling i de fleste af de bøger, børnene får i hænde, og lærerne er henviste til Molbecks ordbog og Convents-salmebog, i hvilken sidste der findes mange uoverensstemmelser. I en sådan tid må der fremkomme småfejl af den art, der her er tale om. Jeg lægger derfor megen lidt vægt på rettelse af dem, derimod arbejder jeg på at lære børnene at adskille og opløse sætningerne i deres enkelte dele, at kende de forskellige ordklasser og ikke mindst at åbne deres øjne for ordenes afledninger, hvis de da ellers ligger inden for sprogets grænser. Om et barn for tiden bruger selvllydsfordobling, er mig så temmelig ligegyldigt, men skriver det f. eks. spurgte uden g eller fandt uden d, så bliver der sat tykke streger under, og barnet skal da selv udfinde, hvorfor der skal g og d i de anførte ord.« – »Jeg respekterer ganske Deres mening,« svarede provsten, »og jeg er vel i grunden enig med Dem. Børnene kender altså noget til grammatik?« – »Ja-a,« svarede jeg, »jeg synes egentlig selv, de er ret flinke både til sætningsanalyse og ordanalyse.« – Provsten ville så prøve dem. – »Læser, hvad er det for et ord?« spurgte han. – »Udsagnsord,« svarede de straks. – »Nå, ja, udsagnsord, vi kunne jo også kalde det gerningsord. Læser, det er præsens; men kan I sige mig, hvad det hedder i imperfektum?« – Jeg måtte jo gøre børnene opmærksom på, at imperfektum var det, vi kaldte datid, og de svarede straks: »Læste!« – »Det er rigtigt,« svarede han; »men kan I også sige mig, hvad det hedder i pluskvamperfektum?« – »Førdatid,« nikkede jeg til børnenen, og de svarede da temmelig hurtigt: »Havde læst.« – Jeg gjorde provsten opmærksom på, at børnene ikke kendte en eneste af de latinske benævnelser, og jeg mente, han ville få mere

fornøjelse af at lade hvert enkelt barn opløse en sætning. »Det vil De måske gøre,« sagde han, »så vil jeg høre, hvorledes De tager det.« Det var netop lige det, jeg ønskede. Både provsten og præsten hørte godt efter, og jeg hørte præsten sige: »Det er ypperligt med disse danske benævnelser, der nu bruges i stedet for de latinske, som vi måtte plages med i vor barndom.«

Provsten kunne ikke nå at få børnene overhørt i alle fag; men læsning og danmarkshistorie måtte han dog have med. Læsning gik godt. I danmarkshistorie ville han høre noget af det, vi havde gennemgået før jul. Det gik livligt og godt, men han mente dog, at jeg lagde for lidt vægt på årstal. Derfor havde han til slut nær taget livet af det hele, fordi han gav sig til at eksaminere dem i en hel masse årstal gennem hele historien, som børnene selvfølgelig for en del slet ikke kendte. Der blev ikke tid til mere; formiddagen var til ende, og provsten ville til Gammelsogn om eftermiddagen.

Ved afskeden takkede han mig venligt, og han føjede til, at han var *meget* tilfreds med min skole, og at han havde været glad for at høre på min undervisning. Det var den mest uforbeholdne anerkendelse, jeg kunne vente mig af en tilsynsmand, der så med helt andre øjne på undervisningen end jeg.

Holmslands Klit.

Imellem Ringkøbing Fjord og Vesterhavet er der en landstrækning på omtrent fire mil fra nord til Nymindegab. Der ligger her flere ret gode byer med betydelige gårde og mange mindre ejendomme og huse, hvis indbyggere hovedsageligt ernærer sig ved fiskeri. Denne smalle strækning hørte under Nysogn på Holmsland, hvor jeg var kirkesanger. Men beboerne, navnlig fra de sydligere byer, kom så godt som aldrig i kirke, når undtages de regelmæssige to gange om året, da de var til alters, og så når de havde barnedåb, bryllup eller begravelse. For at bøde lidt på savnet af kirken

prædikede præsten på Holmsland hver fjerde søndag i to af skolerne. Som kirkesanger fik jeg højtidsoffer af beboerne samt af enkelte gårde en smule nannest (afgift af spisevarer). Fra gammel tid var det skik, at læreren ved St. Hansdags-tide kørte omkring til alle beboere og hævdede offeret for hele året. Jeg var noget benovet, da jeg første gang skulle ud på den tur. Befolkningen så mig i reglen kun den ene gang om året, og da kom jeg altså for at opkræve penge. Jeg kunne ikke tænke mig, at jeg var en velkommen gæst, men deri tog jeg fejl, for jeg blev hver gang modtaget med en sjælden gæstfrihed og venlighed.

Jeg begyndte altid i landstrækningens sydligste del, for når jeg mod dette mål kørte gennem de nordlige byer, kunne man her slutte sig til, hvornår de kunne vente mig. Det kneb for mig at ende turen i tre dage. Den sydlige by, Bjerregård, havde oprindeligt kun været en gård. Nu var der foruden gården 13 eller 14 mindre ejendomme. Det gik som en løbeild fra hus til hus, at nu var degnen i vente. I samtlige hjem i Bjerregård var kaffekopperne da også sat frem tillige med sirup, kaffebrød samt brændevinsflaske med glas. Det var dog kun i denne by, at man så sirup på bordet. Kaffen kunne man næsten ikke blive fri for, for man tog det ilde op, hvis man sagde nej tak. Kaffepunch kunne man godt slippe for. Det blev endog anført til min ros, at jeg ikke havde drukket en eneste punch på hele min rejse. Vi blev færdige med Bjerregård den første dag, men da havde jeg også drukket kaffe 14 gange fra kl. 4 om eftermiddagen til aften. Samme aften nåede vi Haurvig, den nærmeste by nord for, hvor vi indlogerede os i en pæn bondegård, hvor kusken havde været vant til at overnatte. Vi blev modtaget med en sjælden gæstfrihed. Jeg gik straks indenfor, mens manden og kusken spændte fra. Konen var meget livlig og talte til mig som til en gammel bekendt. – »Ja, vi ventede temmelig sikkert, at De ville komme hertil i nat,« sagde hun, »og derfor skal aftensmaden snart være færdig.« – »Tak,« sagde jeg, »men ved De, hvad jeg på vejen hertil sad og ønskede mig?« –

Nej, det vidste hun naturligvis ikke. Jeg ønskede mig bare en portion kogt eller stegt fisk oven på den masse kaffe, vi har måttet sætte til livs de sidste fire eller fem timer. Hun så noget forundret på mig og sagde: »Tror De da, jeg vil spise Dem af med en ganske simpel ret første gang, De er i vort hus? De må da ikke tro, at vi kun har fisk at byde folk.«

Da bordet var dækket, og manden og kusken var kommet ind, blev der sat en dejlig lammesteg på bordet, den var både vel tillavet og lækker, og det kunne ikke nægtes, at det gjorde godt at få et ordentligt måltid mad, da vi den dag så at sige kun havde fået kaffe.

Både manden og konen var fornøjelige i samtale, og egentlig undrede det mig, at man i en afsides del af landet kunne møde så pæne og intelligente folk. Da vi skulle i seng, fulgte ægtefolkene mig ind i et hyggeligt gæsteværelse med en opredt seng. Konen gjorde en undskyldning for, at lagnerne måske ikke var så hvide, som jeg var vant til at have dem, men det lå i, at deres vaskevand gjorde linnedet gulligt.

I sengen var der flere lag dyner, så jeg måtte kravle op i den. – Imidlertid sank jeg straks dybt ned, for de mange dyner var, så vidt jeg kunne skønne, fyldt med dun. Jeg har aldrig hverken før eller siden haft så blødt et leje, og det kunne have været behageligt nok, hvis det havde været en køligere årstid. Nu blev det mig for varmt, skønt jeg kun beholdt et lagen over mig. Jeg var tidligt oppe næste morgen, folkene i gården ligeledes. Da vi havde fået en god og solid frokost, gik kusken ud for at spænde for, vi havde en lang dag for os.

Manden sagde: »Ja, så kan jeg imens klare min regning til Dem.« – »Det bliver nok snarere mig, der skal klare regning til Dem,« svarede jeg. Men det ville manden ikke høre tale om. »De skylder ikke mig noget,« sagde han, »men jeg skylder Dem for et helt år.« Jeg foreslog så, at vi skulle sige: lige op. Men heller ikke det ville han. Jeg så også, at konen gik hen til kusken med en god portion uld, som hun bad ham stoppe i en sæk, han havde taget med til dette brug, for jeg

skulle jo have noget for den ulejlighed og udgift, jeg havde med selv at hente offeret.

Således gik det i landstrækningens sydlige halvdel. Konen i gårdene gav uld, og de egentlige fiskeres koner gav fisk. De fleste af beboerne havde mange får, som om sommeren kunne gå mellem klitterne og samle føden.

I øvrigt havde jeg på min rejse både triste og morsomme oplevelser. I Haurvig kom jeg ind til en fattig, svag kone, der sad ene hjemme med tre småbørn. Hun vidste nok, hvad jeg rejste efter, men beklagede, at hun ikke så sig i stand til at betale det offer, som hun nok vidste, de skyldte mig. De havde det småt, og hendes mand var ude på arbejde. – »Det kunne aldrig falde mig ind,« sagde jeg, »at forlange offer af Dem under nuværende omstændigheder, men jeg besøger alle beboerne på min tur og ville ikke køre Deres dør forbi.«

Hun var en from, gudhengiven kone med et lidt andet præg end hendesigestillede. Jeg sad en kort stund og talte med hende; hun kunne, sagde hun, undertiden blive lidt bekymret for sine småbørns fremtid, da hun rimeligvis ikke skulle få lov at blive ret længe hos dem, men »så lægger jeg, så godt jeg kan, deres fremtid i Vorherres hånd, og han finder nok en udvej for dem.« Deri bestyrkede jeg hende og sagde farvel med de ord: »Den, der tror Vorherre vel, er den allerbedste sjæl.« – Jeg kunne lang tid efter ikke glemme hendes fromme, blide modertårer.

Dagen efter kom jeg i en anden by ind til et par halvgamle folk. Af manden hørte jeg kun ordene goddag og farvel, men konen kunne også nok tale for dem begge. – »Go'daw,« sagde hun, da jeg havde hilst, »ja, a ska wal nok skænnes mæ' ham, for det skuld' a åltid mæ' hans formand.« – »Da ved jeg såmænd ikke, hvad vi skulle have at skændes om,« svarede jeg. – »Jow,« sagde hun, »a tøtt, en mark var nok for vos to gammel folk, men han vild' ålti ha' fir' a tyv' skjelling.« – »Ja, jeg er nu enig med Dem,« sagde jeg, »jeg synes endog, at en mark er vel meget. Når I giver mig 8 skilling, er jeg godt fornøjet, og er I fattige, må I blive helt

fri.« – Hun så meget forbavset på mig og udbrød: »Nåh, han er a den slaws folk, nej, så kommer vi ett te å skænnes.« Hun kom straks med 24 skilling, som var lagt frem i vinduet. Jeg skød marken tilbage og beholdt de otte skilling. »Nej,« sagde hun, »vi er da ett så fatte, at vi ett ka' betål enhver, hva vi ska.« Det morsomme var, at hun nødte mig til at beholde de 24 skilling. Manden sad under hele samtalen og smålo. »Nu ska' han vent' et lille ywblik og ha' en tår kaffe, å han behøwer ett å frygt', at a ska byh ham tutwand.« (Således kaldte de gamle den drik, som var lavet af ganske få bønner og megen cikorie, som kaldtes tut). Jeg bad mig dog fri, da det lakkede langt hen ad eftermiddagen, og jeg skulle hjem om aftenen. Det fandt hun, der var mening i. Da hun kom til at se ud af vinduet, sagde hun: »Ja, der sidder æ kusk no ud å vil ett ind, og han har wal nok fortål ham, at a er en swår jen; men a er no så'en indrettet, at a behandler folk, som di behandler mæ. A vil no følle mæ udenfor.« – I stilladset hang en masse tørrede hvillinger; hun løb hen og greb en bunke, som hun kastede bag i vognen med de ord: »Dem ska' han ha' for hans ulejlighed.« Fisken havde vel lige så megen værdi som pengene, jeg havde modtaget.

Navnlig det første års rejse var interessant og gav mig et andet syn på fiskerne, end jeg havde haft efter beskrivelser. Jeg havde forestillet mig dem temmelig plumpe og rå. Sådan var de ikke. Jeg blev alle vegne modtaget med en venlighed og gæstfrihed, som jeg ingen andre steder havde set mage til. En af årsagerne hertil var vel nok, at stedets afsondrede beliggenhed medførte, at de sjældent så fremmede. Men jeg mærkede aldrig til råhed hverken i tale eller adfærd. Man fik det indtryk, at folk derude var pligtopfyldende og redelige naturbørn. Det var ret betegnende, hvad en strandrider (toldopsynsmand ved stranden) fortalte, da vi sad og drak kaffe. Der var for et par nætter siden sket indbrudstyveri i en gård. Udbyttet havde ikke været stort, men det havde dog sat sindene i oprør, da sligt ikke havde passeret på Klitten

så langt tilbage, de allerældste kunne huske. Alle anså det derfor for umuligt, at tyveriet kunne være begået af nogen fra Klitten. Det opklaredes da også senere, at det var en helt fremmed person, der havde øvet udåden. – En ting overraskede mig ligeledes, og det var den renlighed og properhed, der rådede overalt, især i gårdene længst mod syd. I Haurvig så man i flere gårde, at stuerne var tapetserede eller belagt med glasserede klinker. Det tog sig godt ud, og væggene var på den måde så glatte, at ikke et støvgran kunne hæfte sig derpå. Deres vægbilleder var derimod som regel smagløse.

Turen var i øvrigt ret indbringende for mig. Foruden offeret var gaverne ikke ubetydelige: 20–30 pund uld og så mange hvillinger, at vi ikke kunne have fortæret dem i et helt år, selv om vi havde spist fisk hver dag. Gaverne kunne dække mine udgifter til kusken flere gange. Denne indtægt måtte jeg ifølge mit kaldsbrev give slip på, da der blev opført to kapeller og ansat en præst derude. Ellers var jeg næppe flyttet fra det kære Nysogn, hvor jeg havde nydt så meget godt, og hvor jeg endnu på mine gamle dage synes at have levet mine lykkeligste år som lærer.

NOTER

1. »Pastor Kognak« hed Hans Hagen Esmarch, født 1801, død 1865, præst i Sønder Lem fra 1838–1865.
2. Jacob Brøgger Daugaard, født 1796, død 1867, biskop i Ribe 1850.
3. Rasmus Kirketerp, født 1814, død 1873, præst i Ø. Snede 1854–69, provst Nordvang-Tørrild herreders provsti 1859, i Bjerge og Hatting herreders provsti 1869.
4. Mads Peder Christiansen var medlem af folketinget. Han var gift med en datter af Morten Vejlgård, der således er morfars til professor C. Christiansen og oldefar til højskoleforstander C. P. O. Christiansen og dr. med. frk. Johanne Christiansen.
5. Ferdinand Emil Seidelin, f. 1822. var præst på Holmsland 1857–70, hvorefter han blev sognepræst ved Vor Frue Kirke, Århus. Han var gift med sin broderdatter.
6. Jens Chr. Snog Kjær, født 1822, død 1869; provst 1864.

Forfatteren Anton Nielsen

Det er i Aar 50 Aar siden, at Forfatteren Anton Nielsen afgik ved Døden. I Munkebjergby arbejder man paa at faa rejst en Mindesten for ham ved den Skole, hvor han virkede fra 1858—1868, og hvor han skrev »Fra Landet«. Det er naturligt, at »Historisk Samfund for Sorø Amt« gennem en Artikel i Aarbogen opfrisker Mindet om ham i Forbindelse med et Forsøg paa en Vurdering af hans litterære Indsats.

I

Anton Nielsens Fader hed Lars Nielsen og var født 1799 i Rørby Sogn ved Kalundborg, hvor Faderen, altsaa Anton Nielsens Farfar, Væver og Husmand Niels Larsen, havde et Hus paa Uggerløse Bys Udflyttermark. Niels Larsen nød en vis Anseelse og kunde i Modsætning til adskillige af Gaardmændene baade læse og skrive. Man betroede ham endog at holde Skole for de mindste Børn i Uggerløse, saa de kunde spare den lange Skolevej til Rørby. Naar de havde lært A.B.C.en, begyndte de at læse i Det nye Testamente. Hver Morgen sang han med høj Røst en Morgensalme. Nogle kaldte ham »Den hellige Niels Larsen«. Men han havde ingen Forbindelse med pietistiske Lægmandskredse.

Anton Nielsens Far, Lars, var det ældste af Børnene og fik Plads hos en Gaardmand, da han var 8 Aar gammel. Der var Forventning og Spænding i Hjemmet, da Faderen var borte for at fæste ham. Anton Nielsen har i sin lille

Fortælling »Hyrdedrengen«, som tidligere havde en fast Plads i danske Læsebøger, givet et Billede af det lille Hjem paa Uggerløse Mark i Aaret 1807:

»Ved Aftenstid titter vi ind i et fattigt Hjem. Der er ikke Lys, men Maanen skinner saa klart, at vi kan se alt, hvad vi bryder os om. Der er kun en lille Stue paa to Fag, og dog er Pladsen benyttet saa godt, at den er stor nok til Arbejdsværelse for Husmoderen, Studereværelse for hendes Herrer Sønner, naar de staver, Spiseværelse for 6 Mennesker om Dagen og Soveværelse for lige saa mange om Natten.«

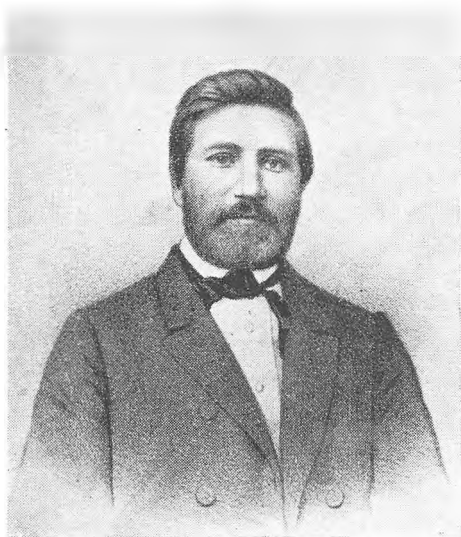
Endelig kom Faderen hjem.

»Folkene er skikkelige,« sagde han for at trøste den ængstelige Dreng. »Det er en god »Madplads«, og det er jo det vigtigste. Og saa skal du have en splinterny Klædning for i Sommer, Hue og Halsklæde, Stumptrøje, Vest og Bukser, Hoser og Hosefodder og de Træsko, du slider.«

Tre Somre i Træk havde Lars denne Plads, og efter Konfirmationen fik han ogsaa en Tid Plads ved Landbruget; men da han hverken voksede sig høj eller kraftig, skønnede hans Forældre, at han var uegnet til Landbrugsarbejde, og bestemte, at han skulde være Skrædder. Han fik udlært, da han var 17 Aar, og arbejdede derefter som Mester ved at gaa paa Omgang i Gaardene.

Den unge Skræddermester var ualmindelig læselysten. Han læste ofte flere Gange de faa Bøger, som fandtes i de Hjem, han kom i. De fleste af dem var Andagtsbøger, af verdslig Litteratur huskede han senere Titlerne Holger Danske, Markolfus og Robertus von Agerkaal.

En Dag i Aaret 1820 skulde hans Morbror køre Lærerens Søn fra Jerslev til Optagelsesprøve paa Seminariet i Jönstrup. Lars Nielsen fik Lov at komme med. Han vilde gerne se en anden Egn, og det var jo spændende, om nu Lære-

Anton Nielsen
(Efter Litografi 1866).

rens Søn blev optaget. Han og Morbroderen overværede de mundtlige Prøver og kom ogsaa ind i det Klasseværelse, hvor Forstanderen eksaminerede i Religion. Da en af Aspiranterne var færdigeksamineret, kaldte Forstanderen paa Lars Nielsen, idet han ikke vidste, at denne blot var Tilhører. Lars Nielsen forsøgte at forklare dette, men Forstanderen afskar bestemt og hvast alle hans Indvendinger og begyndte Eksaminationen. Det viste sig nu, at Lars Nielsen kunde huske sin Bibelhistorie, og da han iøvrigt svarede fornuftigt paa Forstanderens Spørgsmaal, forløb denne Prøve særdeles tilfredsstillende. Efter Samraad med Morbroderen besluttede Nielsen nu ogsaa at lade sig prøve i de andre Fag. Ganske vist kneb det i Regning, men da samtlige

Prøver var færdige, havde Lars Nielsen bestaaet, mens Skolelærersønnen var dumpet.

Der blev virkelig nu skaffet Midler, saa Lars Nielsen kunde ombytte Skrædderbordet med Skolebænken, og efter tre Aars Forløb bestod han Eksamen i 1823 og blev derefter Hjælpelærer i Brejninge ved Kalundborg. Her blev han forlovet med Præstens smukke Husjomfru Frederikke Marie Olsen, som var Datter af en Eskadronskirurg i Vordingborg. Samme Aar fik Nielsen Kald i Sneselev ved Fuglebjerg, og her blev Anton Nielsen født 5. Maj 1827. 1833 flyttede de til et bedre Embede, Reerslev ved Ruds Vedby. 1875 tog Lars Nielsen sin Afsked og flyttede til Vesterskjærninge paa Fyn, hvor Anton havde begyndt en Højskole. Aaret efter døde hans Hustru. Højskolen blev senere flyttet til Ollerup, og her døde Lars Nielsen, »Gamle Nielsen«, som han blev kaldt, 1889.

Aaret før var hans Erindringsbog »Gamle Nielsen« blevet trykt. Sønnen havde nedskrevet, hvad Faderen havde fortalt.

Denne Bog indeholder Skildringer af Bondeliv i Holbæk og Sorø Amter i første Halvdel af 1800-Tallet. Fra Sneselev-Tiden fortælles om, hvordan Nielsen for at bøde paa Kaldets magre Indtægter havde paataget sig at være Tiendetæller for Forpagter Rasmussen paa Kastrup. Nielsen red langs Travehobene, mens Bonden skulde følge med og tælle Negene højt samt tage hvert 11. og 12. Neg ud paa Marken. De saaledes udskudte Neg skulde nu køres hen til Tiendetageren og tælles igen. Saa først kunde Bonden begynde at køre sit Korn ind.

Tiendetælleren maatte nøje paase, at Bonden ikke begik »Tiendesvig«, hvilket kunde ske ved, at han sprang Neg over under Tællingen. Det skete ogsaa, at han havde sat daarlige Neg ind som Nr. 11 og 12, eller at han havde sat tre Rækker Neg sammen i Hobene i Stedet for to.

Elisabeth Nielsen, f. Göttsche
(Efter Fotografi)

Anton Nielsen
(Efter Fotografi)

Nielsen var en flink og flittig Mand, som fik mange Venner baade i Sneselev og Reerslev. Biskop Mynster visiterede Reerslev Skole 1847, da der var 163 Børn i Skolen. Biskoppen skrev om ham: »Degnen er en meget brav og duelig Mand, og det fortjener al Ros, at han kan bringe et saadant Antal Børn saa vidt.«

Særlig fint var Børnenes Standpunkt i Religion og Dansk, mindre godt i Regning og Skrivning.

I øvrigt var han noget af en »Altmuligmand«. Han var Foregangsmand i Havedyrkning. Han kunde lodde, dreje og snedkerere lidt. Han satte Skrivelser op for Bønderne, og han paatog sig at male Billeder af Bøndernes Gaarde. Selv om han paa den Maade tjente lidt ekstra, var han ofte i Pengeforlegenhed. Han vilde gerne samle gamle Ting fra Bondehjem og købte dem op ved Auktioner, og han lod ikke gerne fattige gaa uhjulpet fra sit Hjem. Hans Hustru

maatte imidlertid ofte sige: »Nielsen, vi har ikke Raad til det!« Hun havde økonomisk Sans og styrede Huset med Dygtighed. I Tasmørket fortalte hun ofte om sit Barndomshjem i Vordingborg og om Præstegaarden i Brejninge. Hun havde der kendt en Kultur, som hun gerne vilde føre ind i sit Hjem. Maaske forstod hun dog ikke helt at skelne mellem, hvad der var virkelig Kultur, og hvad der var udvendig Form.

Naar Sønnerne Anton og Ferdinand ikke blev undervist sammen med Børnene i Skolestuen, bundede det vist blot i, at hun vilde bære sig ad som den Tids Præstehjem, som i Almindelighed ikke vilde lade deres Børn gaa sammen med Bøndernes Børn. Det var ogsaa Moderen, som satte igennem, at Bønderne skulde bruge Tiltaleformen »De« over for Anton og Ferdinand, mens de var Dreng. Bønderne sagde nemlig »De« til Præstens Børn, og saa skulde der vises Degnens samme Respekt.

I Reerslev var der en Del Forsamlingsfolk. Skønt Nielsen ikke havde meget tilfælles med pietistiske Kredse, deltog han ofte i deres Møder. Han vilde nemlig gerne være med, hvor Folk samledes om andet end det rent timelige.

II

I Aarene 1845—48 var Anton Nielsen paa Jonstrup Seminarium. Flittig var han ikke, Lærerne var ret aandløse i deres Undervisning, saa Udbyttet blev ikke stort. Forstanderen gik saa vidt, som han turde, i rationalistisk Bibel-
fortolkning. Med Forsæt holdt man »Aanden fra 48« ude. Den skulde ikke forstyrre Eleverne i deres Eksamenslæsning. Da Anton Nielsen ved Afslutningen fik sin Gennemsnitskarakter, gav han et Hop af Forbavselse: Han havde faaet Meget duelig, 1. Karakter.

Men een stor Oplevelse fik han i sin Seminarietid. Han blev ved et Sommerbal heftig forelsket i en Gæstgiverdatter fra Nordsjælland. Ved senere Baller spejdede han efter hende. Han saa hende aldrig mere. Men endnu 40 Aar efter kunde han skrive:

Du kom saa glad og frejdig,
de andre lod du staa,
og ved Musikkens friske Bør
vi lod vor Snekke gaa.

Saa mangt et Ord vi talte
den korte Nattestund,
de staar uslettelig
her i mit Hjertes Grund.

Jeg saa dig aldrig siden:
det maatte være saa.
Min Levedag blev tung og mørk,
min røde Kind blev graa.

Men midt i Mørket lyste
min Due, hvid og klar.
Dit Billede blev saa tit min Trøst,
den eneste, der var.

Dit unge, friske Billed,
det maa jeg kalde paa.
Min Hjærtensallerkæreste!
du kan vel mig forstaa.

Nej, lad mig aldrig se dig
i Alderdommens Skær,
min Ungdoms fagre Morgendrøm,
umistelig og kær.

Maaske er Billedet af hende kommet til at lyse stærkere i samme Grad, som han selv blev mere ensom. Men en overvældende, næsten uforstaaelig Betydning for ham fik dette korte Møde i Ungdomstiden.

I ca. 1½ Aar havde Anton Nielsen Huslærerplads hos den fortræffelige Præstefamilie Schiødte i Store Fuglede, Holbæk Amt. 1850 blev han udskrevet til Soldat; men da Krigen kort efter sluttede, kom han ikke ud i Felten. Han vendte hjem og blev Andenlærer i Jyderup. 1854 flyttede han til den nyoprettede Roneshøj Skole i Gierslev Nord for Slagelse. Imidlertid havde Broderen Ferdinand faaet Eksamen fra Jonstrup og var en Tid Andenlærer i Kirkestillinge Nordvest for Slagelse. Her fik han som Elev Zacharias Nielsen, der senere blev kendt over hele Landet som Forfatter, og som mange Aar efter skrev et Digt om sin Barndomslærer, hvori det bl. a. hedder:

Jeg føler, at endnu mit Sind
han stundom kærlig aver
og styrer til min Pegepind,
naar Hjertets Sprog jeg staver.

»En mild ung Mand, som blev afholdt af Børnene,« skriver Zacharias Nielsen om ham i sin Bog »Minder«.

Brødrene mødtes ofte i Reerslev Skole. De havde begge Talent for at skrive smaa Digte. Ferdinand fik da ogsaa nogle Smaating trykt, skønt Anton kritiserede dem ret haardt. Ferdinand kritiserede ogsaa Antons Digte og sagde bl. a.: »Du bliver aldrig Digter, men du kan blive til noget som Prosaist!«

Gamle Nielsen fortæller, at Anton Nielsens første trykte Arbejde var Ungdomsvisen »Til Pintse, naar Skoven bliver rigtig grøn«. Den blev skrevet i Jyderup 1851 til en dengang

yndet Folkemelodi og gik med den Landet rundt. Den handler om to unge, som træffer hinanden paa et Skovbal, hvor de danser en Wienervals sammen. Han længes nu Aaret igennem efter næste Pinse, da der igen skal være Skovbal. Men — mon dog Skoven aldrig vil springe ud? Skulde der være en Fejl i Almanakken?

Men kommer saa een Gang den gode Tid,
da skal jeg pynte mig ret med Flid,
og træffer jeg saa min raske Tøs,
ja saa skal Valsen gaa rigtig løs.

At Motivet til Visen er hans egen Oplevelse i Jonstrup, er der næppe Tvivl om. Men der er Lune over Fremstillingen. Oplevelsen var kommet paa Afstand. I Fortællingen »Par om Par«, som findes i »Bondeliv«, 1866, har han senere benyttet Visen.

En Sommer gæstede Maleren Carl Bloch en Slægtning i Jyderup og stiftede da Bekendtskab med den unge Andenlærer. De interesserede sig begge for Bondeliv, og Anton Nielsen fortalte om den i Egnen udbredte Skik at give Øgenavne. Han nævnte en Del Eksempler og kunde forklare Oprindelsen til de fleste af dem. Carl Bloch morede sig over at høre om dette. Særlig godt syntes han om Navnet »Ole Ligeglad«, hvori der jo laa en Karakteristik. Han opfordrede Anton Nielsen til at skrive disse Navne op og bad om at faa dem tilsendt. Anton Nielsen fik nu øget Interesse for Emnet, samlede en Mængde Navne og inddelte dem i Klasser efter deres Oprindelse og Værdi. Det blev saaledes en ret stor Afhandling, han fik sendt til Carl Bloch. Senere lod han den, undertegnet A. N., optage i et folkeligt Ugeblad, som hed »I Hjemmet«. Denne Artikel danner Indledningen til hans Bondelivsskildringer.

Endnu i Midten af Halvtredserne havde Nielsen aldrig

haft i Tanker, at han kunde skrive Bøger. Men saa kom han i Forbindelse med Svend Grundtvig, der 1854 havde paabegyndt at udgive »Gamle danske Minder«. Dette Værk interesserede Anton Nielsen meget. Han samlede nogle Sagn og sendte dem til Svend Grundtvig, der takkede og skrev, at Anton Nielsen havde det rette Greb paa at gengive Bondens Væsen og Tale med Troskab. 1859 fik han i »I Hjemmet« offentliggjort sin første Fortælling: »En Vinteraften i en Bondestue«. 1860 skrev han til Flinchs Almanak for 1861 »En Mormonhistorie«. For denne fortræffelige Historie fik han sit første Honorar, 30 Rigsdaler. Nu vidste han, at han kunde skrive, og snart kom Samlingen »Fra Landet«, 1. Del 1861, 2. Del 1862 og sidste Del 1863. 1862 udgav han under Pseudonymet Arne »Nogle Fortællinger, Sagn og Æventyr, indsamlede i Slagelse-Egnen«.

Anton Nielsen blev en meget produktiv Forfatter. Op mod 30 Bind har han udgivet. Men hans litterære Indsats er væsentligst at finde i de nævnte tre smaa Bind, ved hvilke han blev Banebryder for realistisk Folkelivsskildring, og om hvilke Henrik Pontoppidan ved hans Død skrev: »Fra Landet« vil blive staaende i vor Litteratur som et Mindesmærke og en Milepæl. Han [A. N.] hørte virkelig med til Gennembruddets Mænd.«

I et Forord til Bogen »Den danske Bonde« (1887) rede-
gør Anton Nielsen for, hvad han havde haft som Maal for sit Forfatterskab. Han vilde skildre Bønderne, saa de »for-
nemme« eller de dannede Kredse fik et nyt Syn paa dem. Ringeagt og Mistillid skulde vige for Kærlighed og Agtelse. Og derefter vilde naturligt følge et venligt Sindelag fra Bøndernes Side over for »de dannede«.

Senere sætter han — jævnsides det første — et Maal til for sit Forfatterskab: Han vilde føre Bonden fremad i det menneskelige og det kristelige.

»Fra Landet« er skrevet udelukkende med det første Maal for Øje og er saaledes egentlig mere skrevet for de højere Samfundslag end for Bønderne. Grunden til, at han senere sætter et nyt Maal ved Siden af det første, er at finde i hans personlige Oplevelser.

III

Anton Nielsen havde hos sin egen Moder mødt Forestillingen om, at der nu engang maatte være et Skel mellem Bønder og de saakaldte højere Samfundslag. Denne Opfattelse var almindelig i akademiske Kredse og førte bl. a. til en skarp Strid mellem de Nationalliberale og Bondevennerne.

I Gierslev mødte Anton Nielsen de konservative Synspunkter hos Sognepræsten Henrik Frederik Gøtzsche. Slægten Gøtzsche stammede fra Holsten. Henrik Frederik Gøtzsches Farfar kom derfra til Danmark og blev Forvalter paa Saltø, Harrested og Førslev Godser i Sorø Amt. En Søn af ham blev Sognepræst i Jyderup, og dennes to Sønner blev Nabopræster i Vestsjælland, og den ene, Carl Gøtzsche var Sognepræst i Finderup, den anden var den førnævnte Sognepræst i Gierslev. De var begge dygtige og nidkære Præster og kunde tilfredsstille Biskop Mynsters strenge Krav til Logik og Form; men der var ogsaa Inderlighed i deres Forkyndelse, og Biskop Mynster noterer med Tilfredshed, at der ingen Forsamlinger blev holdt i deres Sogne.

Anton Nielsen var Kirkesanger i Gierslev Kirke og har derfor haft en Del at gøre med Familien Gøtzsche, og maa ske har Præstehjemmet i Gierslev hørt til de akademiske Kredse, han ønskede at vinde for sine folkelige Synspunkter.

Den 24. Juni 1857 døde Pastor Gøtzsche, 72 Aar gammel. Den 18. November samme Aar blev Anton Nielsen viet til Gøtzsches ældste Datter Inger Elisabeth, kaldet Lise, der var født 11. December 1829.

Om deres Forhold inden Vielsen giver et Digt, skrevet af Anton Nielsen i Forlovelsestiden, nogen Oplysning:

Du gav mig saa mangen en Rosenknop,
der svulmende lukked sit Bæger op
og dufted og rødmed, naar Dag den saae,
indtil den visnet i Urnen laae.

Den deiligste Rose, som du mig gav,
der blomstre skal i min Hytte lav,
o, det er din Kjærlighed, stærk og varm,
gid aldrig den flygte maa fra Din Barm.

Min Jord vil Rosen ei trives paa,
der voxer kun simple Kjærminder blaae.
De Roser røde, dem see jeg ei,
foragt dog ikke min Glemmigei.

Min Kind er bleg, og mit Blod er koldt,
men Troskab i Hjertet jeg dog beholdt.
Og Hjertet har jeg givet dig helt.
Frygt ei! Det aldrig skal vorde delt.

Din
Anton.

Meningen maa være: *Din* Kærlighed er stærk og varm; *min* er af en anden Art, mere kølig, men vær ikke bange: Jeg vil altid være trofast imod dig!

Digtet fandtes i Lises Gemmer ved hendes Død. Endnu i Dag sidder der Mærker i Papiret af den Forglemmigej, Anton Nielsen plukkede i sin Have og sendte hende sammen med Digtet.

Endnu et Digt fandtes i hendes Gemmer. Det er skrevet umiddelbart før Brylluppet, maaske af Broderen Ferdinand i Moderens Navn:

Velsignet være det lille Hjem,
hvor nu Du skal bo og bygge,
hvor stille Glæder vil blomstre frem
i Kjærlighedspalmens Skygge.

Velsignet være din Indgang her,
velsignet hvert Fjed, du skal vandre.
Du kommer med Kjærligheds Rosenskjær —,
som Tiden ei skal forandre.

Du kommer som Vaaren mild og varm
og udbreder Fred og Lykke
og skaber Vaar i min Anthons Barm
og skaber smilende Hygge.

O, drag med Elise i Huset ind,
Guds Engle, blide og fromme,
og see I Taarer paa hendes Kind,
bortkys dem, saa snart de komme!

Velsignet være det lille Hjem
i Kjærlighedspalmens Skygge!
Velsignet være især dog dem,
som deri skal bo og bygge.

Anton Nielsens Moder har glædet sig over Ægteskabet med Præstedatteren. Nu maatte det vel igen blive Vaar i »Antons Barm«!

I Aaret 1858 flyttede Anton Nielsen og hans Hustru til Munkebjergby Skole. Faa Aar efter kom Ferdinand til Bromme, samme Pastorat.

IV

De havde nu en Del gode Aar sammen i Munkebjergby. Breve fra dem viser, at de delte Glæder og Sorger sammen. 1862 blev Ferdinand alvorlig syg. De besøgte ham daglig, til han døde. — I disse Aar kom »Fra Landet«.

Anton Nielsen er fortrolig med Naturen, og hans Historier indeholder mange Naturbilleder, der ofte er tegnet fint og følsomt.

I Indledningen til »En Kjærlighedshistorie« skildrer han kønt en sjællandsk Bondeby, dens Beliggenhed og Naturen omkring den saaledes:

»Byen ligger paa Skraaningen af en Bakke, ved hvis Fod en Aa løber ud i den nærliggende Sø. Husene hæver sig, det ene højere end det andet, lige til Bakkens Top, der indtages af Kirken. Rummet imellem Huse og Gaarde udfyldes af Humlehaver; men Blomster og Urter ser man ikke meget af; thi det er i Sjællands eneste Humleegn, vi befinder os. Imellem Byen og Søen findes en lille Kratskov. Bestiger man nu Toppen af Bakken og ser ud over Byen med de hvide Huse og grønne Humlehaver, over Aaen og Krattet, over Søen med dens mørke Skovkrans, gennem hvilken man skimter de røde Mure af en gammel Herregaard — ja, da tænker man vel, som jeg har tænkt:

»Her er det sødt at leve, tungt at dø!«

Man er klar over, at Anton Nielsen nøje kender den sjællandske Bondeby, som han her skildrer. Det gør han da ogsaa. Det er hans egen By, Munkebjergby.

Anton Nielsens Styrke ligger dog i Folkelivsskildringer. Med Liv og Lune har han levendegjort en Række sjællandske Bondetyper.

Man kommer til at holde af Sognefogden i den gule Gaard,

hvor det forældreløse Barn, »Løbetossen«, faar et virkeligt Hjem. Han er jo lidt glad for sin Værdighed som Lovens Haandhæver samt for, at han har faaet et Ordensbaand, som han i øvrigt altid sørger for at fæste paa sit yderste Klædningsstykke, ogsaa paa sin Overfrakke, saa alle kan se, at han er »dekkereret«. Han taler omstændeligt og i et indviklet Lovsprog om sit Ansvar over for »det juridiske«. Men hans Hjerte er godt, og hans brave og myndige Kone formaar altid til sidst at overvinde alle hans juridiske Betæneligheder.

I »Min Dagbog i Allerup« findes en Skildring af Arbejdet paa Høstmarken. Der arbejdes haardt, alle er gennemblødte af Sved, men de er muntre og oplagte til Spøg. Da Manden fra Byen, som er paa Besøg derude, vil prøve Meieredet, farer det under Folkenes Jubel dybt ned i Jorden, og saa maa han give »Hønseøl«, en Slags Bøde, som blev affordret enhver, som første Gang — i Spøg eller Alvor — forsøgte sig i Bondearbejdet. I dette Tilfælde bestod Bøden i tre Pægle Brændevin, som blev drukket, da Høstfolkene kom hjem.

Manden rejste snart ind til Byen, men beholdt i sig en Længsel efter Landet og den sjællandske Bonde, som han var kommet til at holde af for hans »Trophjertethed og jævne Væsen, hans Sindsro og Gemytlighed«.

I »Enken« findes en levende Skildring af et Barselgilde. Spillemænd med Klarinetter (som ikke stemte sammen), spillede hver Gang Gæsterne ankom. Saa snart det solide Morgenmaaltid med Brød, Æbleskiver, Snaps og Kaffe var indtaget, ordnede Gæsterne deres Vogne. Forrest kørte en Vogn med Barnet, som skulde døbes, derefter Musikken. Da man naaede Kirken, stillede Spillemændene op ved Kirkeporten og udførte en gemytlig Polka, der varede, til den sidste Person var kommet ind ad Kirkedøren. Da Daabs-

handlingen var forbi, og den første af Følget lod sig se, begyndte Klarinetterne igen, og under fuld Musik kørte man tilbage.

Der blev nu spist og drukket godt, og om Aftenen ryddedes Øverstestuen til Bal, som indlededes med, at Gudmoderen tog Barnet paa Armen og dansede en stille Vals med den Mand, som havde kørt for dem til Kirken.

I Fortællingen »Paa Herregaarden« føjes Herregaardslivet ind i Skildringerne fra Landet. Om Aftenen, mens der er stille bag de nedrullede Gardiner hos Herskabet, samles Folkene i Borgestuen. Toskillingsviserne findes frem, og nu veksler Sang og munter Samtale. Det er tilstrækkeligt at belyse Visernes Lødighed med et enkelt Vers:

I Fjor jeg havde mig en Ven,
men i Aar har en anden taget den.
Hun var vel ej saa rare,
saa lod jeg hende fare.
jeg faar mig vel en anden Ven igjen.

Forfatteren faar Lejlighed til at bemærke, at Toskillingsviserne er et sørgeligt Vidnesbyrd om den daværende Folkepoesi. Af Indhold var de fleste af dem dog ganske uskyldige — ligesom det Slag Trekort, hvormed nogle i Borgestuen fik Tiden til at gaa. Kl. 10 kom Ladefogden med sin Lygte og forkyndte, at det nu var Sengetid. Anden Pinsedag var der Skovbal for alle Folkene. Paa en rund, jævn Plads med en Bøg i Midten svang Karlene i hvide Skjortærmer Pigerne med de flagrende Silkebaand. Ved den ene Side af Pladsen stod Spillemanden med sin Fiol. I nogen Afstand betragtede Herskabet det brogede Skue. Festen sluttede med, at de alle med Spillemanden i Spidsen syngende marscherede hjem til Gaarden i Takt til »Den tapre Landsoldat«.

Forfatteren belyser ogsaa de mindre gode Forhold, som hørte Tiden til. Forældrene bestemte, hvem Børnene skulde giftes med. Bejleren maatte henvende sig til Pigens Fader; sagde han nej, bøjede de unge sig som Regel. I »Enken« bliver den unge, kønne Sofie af sin handlekraftige Moder henlovet til den fordrukne Gaardmand Søren Jensen paa følgende Vilkaar: Medgiften skal være 1500 Daler i rede Penge, en Ko, 50 Alen Hørlærred og Klæder til to Senge, et godt Klædeskab og en Dragkiste. Søren forlangte dog 1600 Daler i rede Penge, og de enedes da om at »brække« de 100. Først da denne Enighed var opnaaet, fik Sofie at vide, hvad der forestod hende. En Del af Bønderne kunde ikke holde Maade med den billige Brændevin. I »Søren Pedersen og hans Familie« fortælles om en saadan Mand. Søren Pedersen sætter først sin gode Gaard til, derefter sit Liv, efter at han i Fuldskab havde været i Slagsmaal. Hans Enke Ane skal nu sørge for fire ukonfirmerede Børn. Hun samler Aks om Efteraaret og sidder ved sin Rok om Vinteren. Men da Børnene bliver større, kan hun ikke tjene tilstrækkeligt og maa under sine egne og sin store Datters Taarer sy en Tiggerpose, som Børnene derefter maa gaa med fra Gaard til Gaard.

Ogsaa i »Løbetossen« faar man et Indblik i Tidens sociale Forhold. En fattig, forældreløs Dreng er af Forstanderskabet anbragt hos onde Folk. Hver Dag maa han ud med Tiggerposen. Blev Udbyttet ringe, fik han Hug. Han løber fra sin onde Plejemoder, men bliver af en haardhjertet Mand sendt tilbage og skal nu have »Skolestraf«. Præsten, Skoleforstanderen og Plejemoderen er til Stede i Skolestuen, mens Præsten holder Forhør, og mens Degnen derefter eksekverer Straffen: Tapp, indtil Præsten sagde, det kunde være nok.

Der er adskilligt i denne Fortælling, som peger hen mod Aakjær. Fortællingen om Hyrdedrengen leder ogsaa Tanken hen paa Aakjær, som i »Hyrdedrengen, som skulde i Sko-

ven«, ligeledes har skildret Vogterdrengenes Kaar. Men i Aakjærs Fortællinger er der en stærkere Brod og en tydeligere Tendens end hos Anton Nielsen, der aldrig kan nænne, at det hele ikke til sidst skal ende godt.

Anton Nielsen er den første sjællandske Dialektforfatter. Hans ypperste Dialektfortælling er »Kaffesladder«. To halvgamle Koner sidder i fortrolig Samtale ved en Lerspølkum med Kaffe. Der sker ikke meget i den Historie, men Samtalen er gengivet med en Sikkerhed, som viser Forfatterens Fortrolighed med den sjællandske Bondes Tale. — Ogsaa i »Forlovelsesgildet i Næsby« er der fortræffelige Enkeltheder paa Dialekt.

Anton Nielsen havde Sans for at opfange ejendommelige Ord og Talemaader. Af pudsig Virkning er Ole Ligeglads staaende Vendinger: »Ja, det er en viis Vej« og »Ja, det kan nok hændse«. — Naar Hesteprangeren Kristen i »Søren Pedersen og hans Familie« vil bekræfte noget, hvorefter der ikke kan være nogen Diskussion, siger han: »Ja, det er noget, som er!« — I øvrigt er Fortællingerne istrøet mange sjællandske Ord som f. Eks. *Stumpe*, et Stykke Mad, *skalu*, undselig, *Kvinde*, Hustru o. s. v.

Anton Nielsen var Hjemstavnsdigter, inden Hjemstavnsdigtningen brød igennem, og enkelte af hans Historier peger frem mod Thorkild Gravlund.

Den kønneste af hans Fortællinger er maaske »En Kjærestehistorie«. Den staar i 1. Del, som udkom 1861, og er altsaa skrevet kort efter, at han kom til Munkebjergby.

Den unge Pige Marie er overordentlig fint tegnet. Hun elsker den muntre Jørgen, som egentlig ikke er hendes Kærlighed værd og en Tid svigter hende, men hun vinder ham til sidst ved sin opofrende, udholdende og rene Kærlighed. Men tunge Timer har hun, mens hun nyrer paa den sjællandske Vise:

Hvor kan man plukke Roser,
hvor ingen Roser gror;
hvor kan man finde Kjærlighed,
hvor Kjærlighed ej bor.

Man har gættet paa, at han i Marie har tegnet sin Ungdomskærlighed. Men det er utænkeligt, at Anton Nielsen i de første Aar af sit Ægteskab har villet føre hende ind i sine Fortællinger. Derimod er det sandsynligt, at han i Marie har villet skildre sin Hustru.

Den sidste Fortælling i 3. Del, som udkom 1863, hedder »De Hellige«. I Aaret 1861 stiftedes Indre Mission. To af de stiftende Personer, Vilhelm Beck og den unge Præst Johannes Clausen i Stenlille, boede i Nærheden af Munkebjergby, og Anton Nielsen droges mod den nye Bevægelse — ligesom Hovedpersonen i »De Hellige«, Gaardmandskonen Kirstine. I øvrigt har han i den unge Vækkelsesprædikant fra Voldby villet tegne et Billede af Johannes Clausen, som han satte megen Pris paa.

1864 udgav han »Tre Fortællinger«, hvoraf den første, »Malene«, er den betydeligste og har gode Skildringer af Naturen og af Bondeliv fra Faderens Barndomsegn ved Kalundborg. De to sidste præges af Forfatterens varme Sympati for Indre Mission samt af, at de er skrevet i Krigens Tid, idet Afsnit af dem foregaar i Felten.

V

I Aarene efter 1864 oprettedes en Række Højskoler i grundtvigsk Aand. Man vilde vække og udvikle Ungdommen og saaledes vinde indadtil, hvad man havde tabt udadtil. Ludvig Schrøder blev Forstander for Askov Højskole, Jens Nørregaard for Testrup Højskole, og Ernst Trier begyndte efter Opfordring af Pastor N. J. Hoff, Vallekilde,

og efter Grundtvigs Tilskyndelse i Aaret 1865 en Højskole i Vallekilde. Samme Aar talte Trier ved en Skovfest i Konradinelyst Skov ved Ruds Vedby. Anton Nielsen var til Stede, og de to Mænd stiftede Bekendtskab med hinanden. Ernst Trier var glad for at træffe Anton Nielsen. Han havde læst »Fra Landet« og vilde gerne have Forbindelse med en Mand, der havde et saa indgaaende Kendskab til sjællandske Bønders Ejendommelighed, og som havde Indflydelse blandt dem. Kort efter Skovfesten besøgte Trier Anton Nielsen i Munkebjergby, og de fik en lang Samtale om Folkehøjskolen samt om Menneskelighed og Kristendom. Trier blev der om Natten, og den næste Dag kørte Anton Nielsens Karl, Peter, ham paa Vej til Vallekilde. Den impulsive Højskoleforstander gav sig nu til at tale med den ellers noget dvaske og gnavne Peter om Højskolen. Da Karlen kom hjem, skinnede hans Øjne, og han lod ikke Anton Nielsen faa Ro, inden han havde lovet at hjælpe ham til at komme paa Højskole. I Fortællingen »Om Hans, der kom paa Højskolen« 1867 har Anton Nielsen skildret Trier og hans Samtale med Karlen.

Trier havde en stærk Tro paa, at han ved Ordets Magt kunde forandre de unge, som kom paa hans Skole. Anton Nielsen blev grebet af dette og indbød Sognets Ungdom til Møder i Skolen, hvor bl. a. Trier kom og talte.

Triers Paavirkning sporedes snart. En Dag, da Anton Nielsen besøgte sine Forældre, var han usædvanlig glad, næsten overgiven. Moderen spurgte, næsten forarget, hvad der dog var i Vejen med ham, og han svarede: »Jeg tror, at det er, fordi jeg er blevet saa gode Venner med Vorherre!«

I Fortællingen »En Moder« i »Bondeliv«, 1866, skildres en Knøs, som tjener paa en Herregaard, og som der, fristet af daarlige Kammerater, skejer ud. Hans Moder formaner ham og siger: »Du maa se at blive gode Venner med Vorherre!«

Snart begyndte Anton Nielsen ogsaa at tale om, at det var en større Opgave at være Ungdomslærer end at være Børnelærer.

I Aaret 1866 sendte den fynske Bonde, Digteren Mads Hansen, sin første Digtsamling til Anton Nielsen, som takkede og skrev, at de maatte træffes. Samme Sommer besøgte da Mads Hansen, sammen med den fynske Forfatter Peder R. Møller, Anton Nielsen i Munkebjergby Skole.

Mads Hansen betroede nu Anton Nielsen, at han meget gerne vilde have en Højskole oprettet i sin Hjemegn. De havde opfordret Skolebestyrer Chr. Bredsdorff, København, til at blive Leder af den, men han havde ikke givet endeligt Svar. Mads Hansen selv havde aldrig set en Højskole og vilde gerne en Tur til Vallekilde. Anton Nielsen tilbød at køre dem derhen. De blev godt modtaget af Trier og fik en længere Samtale om, hvordan man skulde drive Højskole. Længe var de enige, men saa kom Mads Hansen til at sige, at man ogsaa burde synge flerstemmige Sange og spille Dilettantkomedie. Da blev Trier meget opbragt; men Mads Hansen holdt paa sit. De raabte højt og slog i Bordet og talte begge paa een Gang. Anton Nielsen og Peder R. Møller listede ud af Stuen.

Bredsdorffs Svar blev et Nej. Anton Nielsen og Mads Hansen havde været saa meget inde paa Sagen, at det nu hurtigt blev bestemt, at Anton Nielsen skulde være Forstander for den nye sydfynske Højskole. Han fik det nu ordnet saadan, at han skulde tilbringe en Vinter paa Vallekilde for der at leve sig ind i Højskolelivet. Vinteren 1867—68 tilbragte han paa Vallekilde, og i Maj 1868 begyndte han sin ny Gerning som Forstander paa Vesterskjærninge Højskole.

Anton Nielsen havde oprindelig været betænkelig, fordi han følte, at han havde for faa Kundskaber. Hans Forældre syntes ikke om, at han forlod sit gode Embede for at gaa

til noget usikkert. Ogsaa Trier fraraadede ham i Førstningen at tage mod Tilbudet; men Anton Nielsens Lyst til at blive Højskolemand var stærk. Han følte, at her var et Kald til ham.

Men hans Hustru fulgte ikke med. Hun kunde ikke følge ham i hans nye kirkelige og folkelige Syn, og da hans Folkelighed nu medførte, at de skulde være eet med Bonden i det daglige Liv, kom det til stærke Brydninger. Anton Nielsen kunde være stejl og uimodtagelig over for andres Synspunkter. Slægtninge, som besøgte dem 1866 i Munkebjergby, fortæller, at de næsten ikke sagde et Ord til hinanden. Efterhaanden viste det sig, at de var for forskellige i Livssyn og Naturel. Lise flyttede til Nakskov, hvor hendes Moder og Broder boede, og her var hun i flere Aar Asylbestyrerinde. Hun vedblev dog at holde af Anton Nielsen og opsøgte ham flere Gange paa Fyn for at faa ham til at genoptage Ægteskabet, men han vilde ikke. Skilsmisse blev der dog aldrig, men de separeredes 1883. Da Broderen i Nakskov senere blev Præst i Jylland, flyttede hun med sammen med sin Moder. En Tid boede hun i København. De sidste Aar, da hun led af Vattersot, tilbragte hun hos Broderen Ditlev Gøtzsche, som var Præst i Everdrup ved Præstø. Her døde hun 1895. I hendes Følelser for Anton Nielsen var der efterhaanden megen Bitterhed. Men hun bevarede de to Digte fra Forlovelsestiden som Minde om den korte, lykkelige Tid, som blev hende til Del.

Da Anton Nielsen fik at vide, at hans Hustru var død, skrev han til hendes Broder i Everdrup: »Vi har haft mange tunge Timer. Jeg haaber, at hun før sin Død har tilgivet mig den ulykkelige Fejltagelse med det Ægteskab. Jeg har bedt Gud, at han vilde vende mit Hjerte til hende, men jeg blev ikke bønheørt!«

I et Digt af Anton Nielsen, skrevet i Anledning af Mads

Hansens Bryllup, findes følgende Linier, der er som skrevet med hans eget Hjerteblod:

Som blind kan tale om Farvers Pragt,
Som døv kan tale om Toners Magt,
saa kan om Lykken jeg kvæde.

VI

Gennem Foredrag, Samtaler og Samliv med Højskoleelever søgte den ensomme Mand i en Aarrække Erstatning for et Hjem. Men han vilde videre ud med sine Tanker end til den Kreds, som søgte hans Skole. Derfor skrev og skrev han, lige til han døde. Gennem sine Historier talte han ogsaa til sine gamle Elever.

Bjørnstjerne Bjørnson besøgte Vallekilde den Vinter, Anton Nielsen var der, og Anton Nielsen læste ved den Lejlighed en af sine Fortællinger for den store norske Digter. Bjørnson bemærkede efter Oplæsningen, at Hovedpersonen i Historien var skildret ens første Gang, man hørte om ham, og sidste Gang — mange Aar efter. »Men der foregaar altid en Udvikling med et Menneske i en Aarrække,« sagde Bjørnson. Anton Nielsen mente, at Bjørnson havde begaaet samme Fejl med Aslak i »Synnøve Solbakken«. — »Nej,« sagde Bjørnson, »for Aslak er mere ond som voksen end som Dreng!«

Psykologiske Skildringer, Problemers Løsning paa troværdig Maade var ikke Anton Nielsens Styrke. Men han har givet os en Række Virkelighedsskildringer af sjællandsk Bondeliv, som endnu i Dag er af kulturhistorisk Interesse. Og han er en af Banebryderne for realistisk Folkelivsskildring. Han var den første, man lagde Mærke til af de saakaldte Skolelærerforfattere. Og han var den betydeligste af dem.

Da Anton Nielsen blev Grundtvigianer og Højskolemand, fik hele hans Liv en ny Retning. Og han gav sin Skole et Særpræg, idet Hjemmet og Skolen hos ham var eet. Men Højskolemanden tog efterhaanden Magten fra Forfatteren. Han blev ved at skrive Bondefortællinger, men det nye Maal, han nu satte sig: Gennem sine Skildringer af Bønderne at føre dem fremad i Menneskelighed og Kristendom! skadede hans Forfatterskab.

Henrik Pontoppidan har i en Nekrolog over Anton Nielsen — ud fra sin Indstilling — karakteriseret dette Forhold saaledes: »Naar det da siges, at heller ikke Anton Nielsen fuldbragte, hvad han i sin Ungdom syntes at forjætte, men at den snigende Sot, som tidligt eller silde undergraver os alle i dette kære lille Samfund af Præster og Degnesønner, ogsaa stækkede hans Aands Kraft, før den ret fik sig udfoldet, efterlader han sig dog i det mindste eet Værk, der vil sikre hans Navn mod tidlig Forglemmelse.«

Henrik Pontoppidan har vel ikke Ret i, at Anton Nielsens Aands Kraft var stækket. Den blev blot nu i højere Grad end tidligere sat ind paa Folkevækkelsens og Folkeopdragelsens Omraade.

I Bogen »Livet paa Landet« 1871 findes en Fortælling »Den nye Adel«, hvori han giver Udtryk for sit nye Livssyn: Bondestanden vil gennem kirkelig og folkelig Vækelse blive Danmarks nye Adel. Grev Rosenfeldt repræsenterer den gamle Adel, og han bliver meget vred over, at Sønnen Grev Ferdinand kommer sammen med en ung Bondekarl, og at han vil gifte sig med en Præstedatter. Grev Ferdinand, der en Vinter er paa Højskole for helt at tilegne sig det folkelige Syn, er Talsmand for dette over for den gamle Greve. Men Brydningerne mellem dem fører ikke til Enighed, men til et Brud — ligesom mellem Anton Nielsen og hans Hustru.

Anton Nielsen selv kendte sin Begrænsning og giver kønt Udtryk herfor i et Indledningsdigt til »Livet paa Landet.« Han skildrer Spurvene, som henter Korn til de smaa. Anton Nielsen sammenligner sig med Spurvene. Ogsaa han vil gerne dele ud til *sine* smaa:

Jeg kvidrer med, du lille muntre Kræ,
med mine Toner, som de nu kan blive;
der samles vel omkring mit Tjørnetræ
en lille Flok, som de kan Glæde give.

Jeg deler ud, for jeg har ogsaa smaa,
hvert Korn, jeg fandt paa Bondens Mark og Veje;
og kan det hjælpe dem til Vækst at faa,
det er den bedste Løn, som jeg vil eje.

»At hjælpe dem til Vækst at faa«: Det var nu Maalet for hans Forfatterskab.

Sammenligningen med Spurvene findes ogsaa i Titlen paa hans eneste Digtsamling: »Spurvekvikker« af 1873. Heri findes den smukke Aftensang »Ved Solbjergslag«, som er skrevet 1869. Anton Nielsen vilde i nogle af Versene føre et symbolsk Forsvar for de mindre Sangere og Forfattere. Han havde lagt Mærke til, at Spurven havde sin Tilhørers kreds lige saavel som Nattergalen. I disse Vers, som er udeladt i Sangbøgerne, staar der:

I Morgengry
i Hyldebusken, ved Hyttens Ly,
der sidder Spurven, den Fattigmand,
hans Tale viser hans ringe Stand;
de store, kloge foragte maa
den Spurv saa graa.

I Morgengry
de Smaabørn vaagne; som født paa ny
i stakket Skjorte, paa bare Ben,
de spille om paa den kolde Sten;
de hilser Spurven med Smil igen:
Godmorgen Ven!

I Morgengry
ved fattigst Hytte, i fattig By
der priser Spurven sit ringe Kaar,
at Barnehjerter ham godt forstaar;
af Kvidder og Jubel der paa engang
bli'er Morgensang.

Spurven er her hele Aaret, men Anton Nielsen havde Trækfuglesind i sig. Han besøgte Svejts, Tyskland, Østrig, Frankrig, Rusland, Finland, ja selv til Nordamerika naaede han. Han fik det Ankerske Legat og besøgte paa dette Rom. Uro i Sindet beholdt han altid. Rejseskildringer og Erin- dringer om sit Liv har han givet i en Række Bøger. Den 6. Marts 1897 døde han i Østerskjerninge, hvor han paa sine gamle Dage havde købt et Hus.

Paa de Mindesten, som er rejst for ham i Ollerup og Uggerløse, staar følgende Linier:

At kvidre som Spurv ved Bondens Tag,
at sprede lidt Lys i hans tunge Dag,
at lette hans Byrder, som trykke,
det blev min Lod og min Lykke.

Artiklen om Anton Nielsen er udarbejdet paa Grundlag af følgende Bøger:

Anton Nielsen: Gamle Nielsen.

— — : Landsbyliv i Trediverne.

— — : Seminarieliv i Fyrreerne.

— — : Skolemesterliv.

— — : Fra Landet.

— — : Bondeliv I—III.

— — : Livet paa Landet.

— — : Spurvekvidder.

— — : Hvorledes jeg blev Forfatter. (Sorø
Amtstidende 29. December 1892).

E. Skovrup: Anton Nielsen. »I Hjemmet« 1857—61.

Desuden paa Meddelelser fra fhv. Skolebestyrer, cand. theol. M. Gøtzsche, Jægerspris, der bl. a. har stillet Digtene fra Forlovelsestiden til Raadighed. — Endvidere takker jeg Proprietær Christensen, Gierslev, Pastor Friis, Sorø, tidligere Munkebjergby, Førstelærer Jensen, Munkebjergby, Gaardejer N. P. Eliassen, Døjringe, samt Pastor Kjelstrup, Everdrup, for venlig Besvarelse af Spørgsmaal.

J. H.

Anton Nielsens digt »Ved solbjergs-lag« er gengivet side 62.

1.

Ved solbjergs-lag, ved solbjergs-lag,
når vinden ånder de køle drag,
når lunden glinser i fyrstedragt,
når himlen stråler i gylden pragt,
når sol tilvinker al verden brat
et mildt godnat.

2.

Ved solbjergs-lag,
da toner lunden af fugleslag;
og det er solens det varme bryst,
der synger afsked med fuglerøst;
dens vemod tolker i aften sval
en nattergal.

3.

I morgengry,
da stiger solen igen på sky.
Nu hilser livet på ny sin ven,
hans smil nu lyser til dåd igen,
og på sin ligvogn da ruller bort
den nat så sort.

4.

I morgengry, ved aftensky,
Gud Faders nåde er altid ny;
han giver kræfter den lange dag
til kæmpedåd og til fugleslag,
og ved hans hjerte vi slumre ind
til dagens skin.

Anton Nielsen.

Vejle vesteregn i skønlitteratur og skolelærerlitteratur

I

I 1839 stiftedes den første foredragsforening. Den fik navnet »Det danske Samfund« og skulle samle folk til møder, hvor tale og sang vekslede. Året før havde Grundtvig i Borchs kollegiums festsal holdt en række foredrag med emner fra Danmarks historie. Tilhørerskaren var voksende, og til sidst måtte en del endog stå på trappen, fordi der ikke kunne skaffes plads i salen. En aften talte han om sin ungdomsven Peter Willemoes, der faldt i kampen ved Sjællands Odde. Talen blev holdt med digterisk kraft og åndelig myndighed, og da den sluttede, blev folk siddende, for de havde lyttet betaget uden tanke for tid eller rum. Frederik Barfod rejste sig da og foreslog, at man sluttede aftenen med at synge Grundtvigs sang fra 1810 »Kommer hid, I piger små«. Det blev første gang, at foredrag og sang kom til at udgøre en enhed, og denne mødeform tog man op i den ny forening. Derfor udgav man i begyndelsen af fyrrerne nogle små sanghæfter med titlen Viser og sange for Danske Samfund«. I 1842 ydede Grundtvig et bidrag til et nyt hæfte med digtet »Der er et land så kosteligt alt under Nørre-lide«. Det fandtes i hans værk »Et blad af Jyllands Rimkrønike«, som var skrevet 1814 og udgivet 1815. Det omfattede 10 vers, som dannede krønikens indledning, og som Grundtvig nu gav overskriften »Jyllands Priis«.

Ordet pris betyder berømmelse eller ros, og det siges da også i 1. vers, at landet er kosteligt, en betegnelse, som nu har en biklang med ændret betydning, men som har slægtskab med kostbar og som sådan ofte bruges i forbindelse med perle: en kostelig perle, måske uanselig ved første øjekast, men daglig kønnere for den, som har den i eje.

På tidens verdenskort lå Jylland på »verdens vestsider«. Amerika var den nye verden, det øvrige en gammel kulturverden, som fra gammel tid var delt i orient og occident: Østen og Vesten. Jyllands beliggenhed var mod nordvest »under Nørre-lide« i et område, hvor solen i sin nedgang »ligger« eller bevæger sig mod horisonten.

»Kun ét jeg ved, er landet sligt på verdens vestsider«, hedder det i 3. og 4. linie, men en begrundelse for, at der ikke er mage til dette land, finder man først i selve rimkrøniken, der handler om oldtidsminderne i Jelling. Fra Tyregod havde Grundtvig besøgt det gamle

kongesæde og var blevet dybt betaget af en runeverden, han ikke helt kunne tyde. Han havde talt med gamle folk i byen, der havde berettet om, hvad der levede i folkemunde af sagn og historie om højene. Efterhånden gik det op for ham, at oldtidsminderne i Jelling var enestående i verden, og at den storladne natur i vesteregnen ligeledes var en kostelig perle.

I slutningen af verset møder man et ordspil om landet, der i nord er »tunget ud«, og som måske engang skal blive »tunge« eller tolk for Gud selv. Denne vision tages op igen i sidste vers ud fra digterens kendskab til den jyske folkestamme, der både er from, evnerig og i besiddelse af kraft og nøjsomhed.

Har man således trængt ind i den begrebsverden, som er baggrunden for indholdet i vers 1, kan man først tilegne sig dets ydre skønhed med de skiftende rytmer af noget hårdt og smidigt.

Versene 2 til 9 er mere fortællende i stilen og indeholder enkeltheder i beskrivelsen af en egn, hvor »det lysner mest kun lidt i vår«. Glimtvis får man også et indtryk af denne egns befolkning. Chr. Winthers »Sjælland« (1835), der ligeledes er en lovprisning af en dansk landsdel, indeholder skildringer med stednavne øen rundt. I Grundtvigs digt er der ingen stednavne, og indtryk fra karakteristiske jyske egne: fjorde i øst, havet i vest eller Limfjorden i nord, får man ikke. Dette hænger sammen med, at Grundtvig kun har levet sig sammen med natur og mennesker i egnen omkring Tyregod, hvor han boede i 6 år fra 1792 da han 9 år gammel kom til Laurids Feld i Tyregod præstegård for at blive forberedt til optagelse i latinskolens ældste afdeling. Til Vejle Vesteregn med dens plante- og dyreverden, dens bække og åer mellem høje lyngbakker var hans mindeverden fra Jylland dybest knyttet. Den er derfor hans symbol for Jylland og en kontrast til hans hjemstavn omkring Udby. Hans naturbeskrivelse fra Midtjylland sammenstilles i digtet med nogle billeder fra Sydsjælland i ordene »abildgård« og »fugleland« samt »blommeland«, hvor det gamle ord »blomme« ligesom i plantenavnet »engblomme« er brugt i stedet for blomst. Dermed får man at vide, hvad han særlig har haft kær derhjemme: havens træer med dens blomster og frugt, den rige blomsterverden på mark og i skov, allermest dog fuglesangen med nattergalens slag og droslernes fløjten fra skov og lund. Drengens dybe længsel efter alt dette spores de mange år efter især i linierne »Det er slet ingen abildgård« og »Det er slet intet fugleland«. Nej, for i vesteregnen havde man ingen haver i sjællandsk forstand, kun kålgårde, ingen

blomsterrigdom med farvepragt, nattergal og drossel fandt ikke vej til heden, solsort heller ikke dengang, for

. . lundene er kun så få,
og buskene er kun så små,
og bøgen står i stampe.

Grundtvigs ophold i vesteregnet fandt sted i en tid, da bønderne derude så på lyngen som en fjende. Agrene »sprang i lyng«, selv om man atter og atter kom med plov og spade. Ved hedebrande kunne man se hugorme bugte sig foran flammerne for at undslippe. Derfor hedder det om lyngen: »løber langs ad land med ormeфлоk og flyvesand«. Man kunne i det indre af Jylland se »indsande« eller klitlandskaber, der dækkede dyrkede marker. De var skabt under storme, som hår hvirvlet sandet op. Man kan undre sig over, at et digt med slig kontrast til det frodige Sydsjælland kunne få overskriften »Jyllands Priis«. Men det storladne og særprægede i den midtjyske natur har efterladt et så uforglemmeligt indtryk hos den unge Grundtvig, at den alligevel er blevet en inspiration til overskriften.

Med baggrund i ordsproget »Mange bække små gør en stor å« føres man hen til vandskellene, hvor vævre bække haster fremad og bliver til Danmarks to største åer, der driver møllehjul og løber ud i fiskerige søer. På sandede marker vokser der rug, der males til mel, som bliver dagligt brød. Vesteregnet rug var i modsætning til den sydsjællandske hvede fri for klinte og hejre. I hjemstavnen huggede man uden omtanke i skovene. I ordspillet form fortæller Grundtvig derefter, at den jyske hede giver varme samt lys fra lyseklyner, der er levninger fra gamle fyrreskove, indeholdende en mængde harpiks, der nu bliver belysning i mange hjem, mens der flittigt arbejdes med binding og snitning. Til sidst kommer der en skildring af fuglelivet på heden. Hjejlerne pippe, agerhønsene klukke, »stundom og en urkok gol i dagningen mod gyldensol«. Man får et billede af en jydesvend, der strør korn ud til spurve og bogfinker, som flokker sig om ham. Uforglemmeligst er dog lærkesangen over heden: »aldrig slig en tone sød som den, jeg hørte over vange«. Efterhånden kunne Grundtvig også se nuancerne i de tilsyneladende uanselige farver hos blomster og fugle.

Dermed er man nået til sidste vers, der ligesom det første siger noget om Jylland som helhed. Jyllands pris forkyndes nu i symboler: heden er Jylland, lunden er øerne, lundenes fuglekor er guldalderdigterne, der hører til øerne. Når deres digtning er afsluttet, vil man få en fornyelse fra Jylland:

»da toner end en liflig klang,
da klinger højt en svanesang
alt over brune hede«.

Snart kom der fra Vejle Vesteregn en skribent, der ved sine bondeskilddringer ville oplære folk til at læse skønlitteratur. Det var C. A. Thyregod, der blev banebryder for skolelærerlitteraturen. Jysk hjemstavnsdigtning brød frem omkring århundredskiftet med Skjoldborg, Åkjær og Johannes V. Jensen. Og i Jakob Knudsens digtning var der salmetoner.

Mærkeligt er det, at Grundtvig som ung og før Blicher kunne give udtryk for det storladne i jysk natur og gennemskue, hvad der gemte sig i det jyske folkesind bag et uanseligt ydre. Men ellers er det Blicher, der først af alle lader den jyske folketype træde lyslevende frem på baggrund af jysk natur og folkeliv i en tid, da københavnere og øboer opfattede jyderne som en slags underklasse. Både Holberg og Wessel mente, at jyderne var dumme.

I 1820 skrev Grundtvig »Langt højere bjerge så vide på jord« og anvendte da samme opbygning af dette digt som til »Der er et land så kosteligt«: i udlandet skal man have langt den skønneste natur, langt det fineste sprog og langt de klogeste folk inden for kunst og videnskab. Derefter kommer et »men« eller et »dog«. Og så siges det med overbevisende varme og kraft, at det danske nu engang er det bedste for os.

II

I september 1844 blev der ved Hedensted og Løsning nord for Vejle afholdt en troppemønstring, der varede i flere uger. I den tid boede kongen og dronningen, Kristian den Ottende og Caroline Amalie, på herregården Boller ved Horsens fjord. Mønstringen havde forbindelse med en voksende uro i hertugdømmerne, hvor Peder Hjort Lorenzen under forhandlingerne i den slesvigske stændersal var blevet hindret i at tale på dansk. Kongen afgjorde derefter striden sådan, at tysk var det almindelige forhandlingssprog, og at det danske sprog kun måtte bruges, hvis man ikke var det tyske mægtig. Denne afgørelse var baggrunden for det store møde på Skamling i maj 1844, der samlede 10000 mennesker. Den unge bonde Laurids Skau talte med bitterhed om kongens afgørelse, og Goldschmidt sagde, at der var vist modersmålet ringeagt og forhånelse. Kongen blev vred, for hans standpunkt var dikteret af ønsket om at holde monarkiet sammen, og nu kunne han ikke

undgå at mærke, at han havde mistet en del af »Folkets Kærlighed«.

Hans tøvende stilling til kravene om indførelse af folkestyre bidrog også til at kølne tilliden mellem konge og folk, hvorefter de fleste var bønder. Havde de modenhed og oplysning nok til at kunne påtage sig et ansvar for landets styre? Jyske bønder talte et næsten uforståeligt sprog og boede langt borte fra hovedstadens civilisation i kamp med lyng og flyvesand. Ganske vist var der en digterpræst, der skildrede jyder som mennesker, der kunne stå mål med dannede mennesker på øerne, men både Holberg og Wessel havde dog ment, at jyderne var dumme. Molbohistorier var jydehistorier, og man gav dog ikke valgret til molboer. – Den slags argumenter hørte kongen ofte. Han betænkte sig, men en bestemmelse ville han først træffe efter personlige undersøgelser og oplevelser. Under opholdet på Boller 1844 traf han flere gange jyske bønder, og hans syn på dem ændredes efterhånden.

En søndag eftermiddag var han i Jelling for at se højene og udsigten derfra. 5–6 vogne rullede ind i byen og gjorde holdt på gaden foran den nybyggede skole. Kongen, dronningen og en del hoffolk steg ud og begav sig på vej op ad skolebakken hen mod højene. Men samtidig kom folk ud fra eftermiddagsgudstjenesten, og derved opstod der en uforudset konfrontation mellem det kongelige selskab og kirkegængerne, der var standset op ved synet af de fremmede med de flotte hesteforspand. Kongen forsøgte at få en samtale i gang:

»Det er fornøjeligt at se, hvor heden svinder år for år og giver plads for dyrkede marker« . . .

»Det har været en dejlig sommer i år, så I har vel også høstet godt i Jelling?«

Et nik, et »jo-o« eller lignende var Jellingboernes sparsomme bidrag til dialogen. Formanden for sogneforstanderskabet Hans Kristensen i Nørregård var med i flokken, men holdt sig tilbage og opfordrede ikke til nogen kongehyldelse i form af hurraråb. Til sidst gav kongen op og fortsatte hen mod højene. Det uformelle møde foran Jelling skole afspejlede tillidskløften mellem de to parter, og kongen forstod, at bønderne her levede med i de nationale og liberale bevægelser.

Fra højene taltes 14 eller 15 kirker. Kongen var i besiddelse af lokalkendskab og kunne fortælle enkeltheder:

Derovre i nærheden af Skt. Pederskirke i Øster Nykirke sogn udspringer både Gudenå og Skjernå, den ene løber mod øst, den anden mod vest, fordi der her er vandskel. Den gamle hærvei følger i øvrigt vandskellene fra Viborg til Slesvig, og ad den kommer hvert år store flokke af stude, som skal sælges på markeder i Husum eller andre

steder i vore hertugdømmer. Det er for resten artige historier, man har at fortælle om stuedriverne under deres ophold i kroer undervejs.

Få dage efter turen til Jelling søgte en ung bondekarl fra Vesteregnet audiens på Boller. Han overrakte kongen et digt, som afslørede en del om evner og interesser hos jyske bønder.

III

Christen Andersen var fra et fattigt husmandshjem. Faderen Anders Nielsen (Katborg) havde været soldat det meste af tiden fra 1799 til 1814. I den tid tog hans helbred varigt skade, til sidst var han blind. Christen var den yngste af syv søskende og måtte nu ud at tjene som fårehyrde i alderen 9 til 10 år. Han elskede at læse, men måtte låne sig frem for at få bog i hånd. Alle bønder gik dengang i vadmestøj. I Østeregnet led man det pæneste sæt farve blå, men i Vesteregnet ville man spare udgifter til farvning. Derfor holdt man både hvide og sorte får og kartede hvidt og sort sammen til det pæne sæt tøj. Christen Andersen lærte at væve, men mester til det blev han aldrig, og hans klæde-dragt fik en sær gråmeleret farve, afstikkende fra andres. Landsby-skrædderen i Tyregod var ikke kendt med sidste snit, og Christens bukser slaskede om ham, så man ymtede, at han vist også havde forsøgt sig i skrædderhåndværket. Hans hu stod til bogen, ønskede at komme væk fra en tilværelse ved landbrug og håndværk og søgte derfor audiens hos kongen på Boller, iført sit pæneste sæt med den gråmelerede farve og posede bukser.

Om audiensens forløb fortalte han senere, at han blev vist ind i et værelse, hvor kongen og en del hoffolk var til stede. Her overrakte han sit digt, og kongen læste det opmærksomt igennem, hvorefter han sagde, henvendt til hoffolkene: »Ja, dette er unægteligt noget helt andet end det, Peder Jensen i Viby har tilegnet mig, – men«, sagde han derefter til Christen Andersen, »kan du bevise, at det er dig, der har skrevet det?« – »Nej,« var svaret, »det kan jeg ikke, men måske kan jeg føje et par vers til her på stedet.«

Dette bifaldt kongen, og Christen Andersen fik anvist plads ved et skrivebord med plads i en fløjsbetrukket stol. I det samme kom dronningen og nogle hofdamer ind i stuen, for nyheden om den mærkeligt udseende poet havde bredt sig til deres gemakker, og nu ville de se en rigtig indfødt jydekarl, der kunne skrive vers. I denne situation kom Christen Andersen til at ryste over hele kroppen, hvad kongen så og derfor sagde: »Vær blot rolig, min søn.« Han fik nu formet et par vers om, hvordan han, den fattige bondekarl, så sig omgivet af Dan-

marks konge og dronning samt mange højtstående mænd og kvinder, som nøje vogtede på de skrifttræk, han med stor ængstelse førte til papiret. Da kongen havde læst dem, sagde han, at han nu var overbevist. Derefter udspandt sig følgende replikker:

Har du et særligt ønske?

Ja, Herre Konge, en boglig uddannelse!

Har du været soldat?

Nej, men til efteråret skal jeg på session.

Så skal du på sessionen fremsætte ønske om at komme til at aftjene værnepligten i København. Kom så atter til mig, og Vi skal se, hvad Vi kan gøre for dig.

Christen Andersen fik nu udbetalt 10 rdl., og dermed var audiensen forbi.

Året efter stod der i Vejle Amts Avis følgende efter en indledning om, at det ikke var almindeligt, at en bondekarl skrev vers:

»Christen Andersen, kaldet Thyregod efter sin fødeby 4½ mil nordvest for Vejle, er født i året 1822 af fattige forældre. Faderen døde for 12 år siden. Moderen lever endnu. Alt i sit 10. år måtte han ud at tjene, først som fårehyrde i Vesteregnet. Her vakte hans lyst til læsning. Medens han passede sine får, lå han ofte i lyngen og læste gamle krøniker som Holger Danske og Carl den Store og senere historiebøger som Saxo Grammaticus og Snorre Sturlason, hvilke skolelæreren, dannebrogsmænd Friborg i Brande havde lånt ham. Andersen står nu i sit 23. år og er udskrevet til soldat ved 6. infanteribataillon, hvortil han afmarcherer førstkommande mandag. Idet vi meddeler hans nedenstående digt, ønske vi, at han i hovedstaden må finde understøttelse til at vandre ad den vej, hvortil naturen synes at have givet ham kald.«

Linierne om understøttelse viser, at bladets redaktør har været vidende om kongens tilsagn. Man sporer lærer Friborg bag stykket, og digtets offentliggørelse havde formål ud over Vejle-bladets læsekreds. Det vandrede derfra til andre blade, bl. a. Berlingske Tidende, hvis redaktør, Nathansen, fik professor H. N. Clausen til at rette henvendelse til Jonas Collin, der havde den afgørende indflydelse på statens finanser. Derefter var det en let sag for kongen at bevilge midler til en uddannelse på Jelling seminarium, da Thyregod til sidst søgte audiens.

Digtet, som således bidrog til at bane vejen frem for ham, gengives nedenfor, ikke fordi det har nogen selvstændig litterær værdi, men fordi det indirekte fortæller en del om Thyregod selv og om jyske bønder i almindelighed. Den unge bondekarl har læst digte både af Blicher, Grundtvig og Chr. Winther. Udtrykkene »synger i sortebrune

ørk« stammer fra Blicher. Grundtvig bragte navnet »kjærminde« ind i litteraturen, og linjen »og blå er pigens øje og engens blomster små« er som taget ud af Chr. Winthers »Henrik og Else«. Det er fortælle-måden i »Træsnit« (1828) med de 4-linjede Niebelungenvers, som anvendes i »Vesteregnens Hede«. Thyregod har også læst Chr. Winthers »Sjælland« fra 1835 i samme versemål, men med 8 linjer i hvert vers. Det har fået ham til at drømme om at blive »Vesteregnens Skjald«, ligesom Chr. Winther var Sjællands. Det fremgår endvidere af digtet, at den unge jyde fra heden har levet med i det nationale røre, og der kan ikke være tvivl om, hvem han mener med »voldsmænd«.

Vesteregnens Hede

Hvor søverbækken slynger sig over heden mørk,
hvor forårsfuglen synger i sortebrune ørk.
hvor vestenvinden svæver hen over lette sand
og det med skyen hæver højt over nøgne land –

i denne egn min vugge i barndomstid mon ståe.
end nattens skyer bedugge den vej, jeg vandred på
og sømmer alle kanter af rosens purpurblad
med tusind diamanter i morg'ens gyldne bad.

der nød jeg første glæde i moderlige favn,
der måtte jeg begræde en elsket faders savn.
og der hans aske hviler bag kirkens vangeled,
mens blå kjærminder smiler til mig ved bækkens bred.

Ved Gudenåens bredder jeg skønne finder dem.
men Vesteregnens heder der er mit fædrethjem.
der over sorte høje sig hvælver himlen blå.
og blå er pigens øje og engens blomster små.

Lyngklædte pyramider på heden hæver sig.
fra oldtids svundne tider de gemme fædres lig.
som modig drog mod fjender og faldt og sejrede,
thi rejstes disse minder af efterkommerne.

I denne egn der lever endnu et herligt folk,
hvis barm for pris sig hæver, hvis blik er hjertets tolk,
men ej på fjerne bølger de jage efter rov,
fredsommeligt de følger i marken hver sin plov.

Der drengen alt må lære i barndoms første år
at holde højt i ære en oldings sølvgrå hår,
at ære land og rige og lyde kongens bud,
at elske tro sin pige og glemme ei sin Gud.

Om voldsmænd vil bedrøve vort kjære fædreland,
er bonden Danmarks løve, hvis hjerte står i brand,
for konge, land og kirke hans hjerte slår med lyst,
et evigt Dannevirke sig hæver i hans bryst.

Jeg lader andre qvæde om hvilken egn de vil,
men Vesteregnens hede den holder jeg mig til.
der jeg til lyset kaldtes i lyngomkranste dal
og af naturen valgtes til Vesteregnens Skjald.

I årene før sin død i 1848 syslede kongen med planer om en ny forfatning for kongeriget og hertugdømmerne. Han var ikke mere så ængstelig ved at lade bonden få mere indflydelse på landets styre. Thyregods digt med linierne om »bonden som Danmarks løve, hvis hjerte slår for konge, land og kirke« har måske også været med til at bevæge hans syn på den jyske bonde. Den 20. januar 1848 døde han, inden forfatningsforslaget var blevet formuleret, og snart efter udbrød den første slesvigske krig.

Under den var Thyregod på seminariet i Jelling og kom her til at lede et hjemmeværn, bestående af seminarister og en del borgere fra byen. Han levede så stærkt med i begivenhederne, at han og 10 andre seminarister pressede på hos forstanderen, pastor P. F. Nielsen for at få lov til at afbryde studierne og melde sig til frivillig krigstjeneste. Til sidst fik de lov, og de kom til Fyn i en træningslejr. Hertil kom også Kristen Kold og Poulsen Dal, der allerede havde nogen lærervirksomhed bag sig. Man ved ikke stort om disse frivilliges anlæg for eksercits. Om Kold hedder det dog, at han aldrig fik lært geværgrebene, men at han havde en usædvanlig god indflydelse på kammeraterne gennem samtale og fortælling. Seminaristerne fra Jelling kom aldrig ud på slagmarken.

Krigen lakkede mod sin afslutning, og 1849 kom de tilbage til Jelling, hvor de i marts ved en særlig prøve fik deres eksamen.

C. A. Thyregod ønskede nu at få et embede i et hedesogn. Først virkede han i nærheden af Herning, senere kom han til Ans mellem

Silkeborg og Viborg. Han havde ikke opgivet at blive forfatter, men ville skildre sin hjemstavns natur og folk i prosa. Han havde indset, at danske bønder trængte til oplysning. Grundtvig mente, at det skulle ske gennem folkevækkelse ved »det levende ord«. Thyregod havde et andet sigte. »Ord i mund, og skrift i bog«, havde Grundtvig også sagt. På det sidste område ville han sætte ind. Bonden fik for lidt ud af at læse skønlitteratur. Der skulle skabes en litteratur, som byggede på, hvad der levede af den art inden for hans synskreds, og den skulle blive en bro til skønlitteraturen. Mange blandt almuen var store fortællere med digterelevner, som aldrig var blevet forløst. I bindestuerne, der også kendtes i Vejle amt, ved teglovnen, hvor der brændtes sten til nye bygninger, fængsledes de voksne og børn af historier fra det virkelige liv: om gårdmandens datter, der ikke måtte få den fattige tjenestekarl, om skarnsfolk, der drev deres frække spil ud fra hytter eller huler i hede- eller klitegne, om fædrenes slidsomme liv i strid med lyng og flyvesand. Farve og lune over fremstillingen gjorde, at historierne sænkede sig i sindene. Den slags historier ville Thyregod skrive og få dem ud i almanakker og ugeblade med folkeligt stof. Andre skolelærere tog opgaven op: i Jylland Knud Skytte og Emanuel Henningsen, i Sjælland Anton Nielsen og Zacharias Nielsen.

Thyregods første samling fortællinger i bogform udkom i 1862, og derefter fulgte i hurtigt tempo otte bind landsbyhistorier »Blandt bønder«, senere »Skildringer fra det virkelige liv«, »Mosgroede Minder« og mange andre.

Thyregod fik glæde af sit forfatterskab, for hans historier blev læst, og de blev en overgang til skønlitteraturen. 1881 tog han afsked fra sit embede i Ans og flyttede til København, hvor han døde 1898.

Vejle Vesteregner er også skildret i fortællinger af Bertel Elmgaaard (1861-94), der var fra Hvejsel nord for Jelling. Han var ikke skolelærer, havde været på højskole og blev journalist. I sin læsning fængsledes han først af Goldschmidt, senere af J. P. Jacobsen. Hans fortællinger er folkelivsskildringer ligesom Thyregods, men de er anderledes i stilen og forlænger skolelærerlitteraturens bro lige ind i hjemstavnsdigtningen.

I »Hjemstavns-billeder« (1888) skriver han om et besøg på Tyras høj: »Her er godt og stille at dvæle. Vi indånder den friske, solblanke luft i fulde drag, medens blikket gennemstrejfer de vide udsigter. Mod øst ruller skove sig ud ved Grejs og Vejle fjord, langt ude i den disede horizont skimtes Bjergelide, mod nord og nordvest følger bakkeåse i blå fjernhed, indtil de rejser sig med bjerglignende magt i de høje

punkter ved Kollemorten. I sydvest øjnes randen af de store heder, som engang strakte sig til højenes fod«.

OPLYSNINGER:

Barfod, Poul Frederik (1811–96), historiker og politiker, påvirket af Grundtvig, grebet af tidens nationale og nordiske tanker.

Foredragene på Borchs Kollegium 1838 blev holdt i halvhundredåret efter den franske revolution og Stavnsbåndets løsning. De blev udgivet efter Grundtvigs død under titlen »Mands Minde«.

Hans Brix har i »Digterne og Fædrelandet« (1942) skrevet om vore fædrelandssange, også om »Jyllands Pris«. Fra denne artikel (side 44–50) er hentet nogle oplysninger til 1. afsnit i afhandlingen foran. Hans Brix inddeler digtet i to symmetriske halvdele, hvad der ganske vist giver frugtbare synspunkter, men som ikke helt kan forenes med, at digteren har ladet vesteregneren være et symbol på den jyske natur. Går man ud herfra, bliver inddelingen anderledes, nemlig:

1. Jylland på verdenskortet (vers 1).
2. Jysk natur og befolkning sammenlignet med øernes (versene 2–9). Egnen omkring Tyregod er symbol for Jylland, egnen omkring Udby er symbol for øerne.
3. Jyske digtere vil engang afløse øernes digterkuld (vers 10).
Hans Brix mener, at ordet »flyvesand« i vers 2 er betegnelse for klitlandskab ved Vesterhavet, men denne betragtning bortfalder, når man ser på egnen omkring Tyregod som symbol på jysk natur som helhed. I denne egn var der også flyvesandsområder, de såkaldte »indsander«.

Audiensen på Boller: Beretningen herom findes ikke i Thyregods egne erindringer, men i F. C. Maximilianussen: *Erindringer af mit liv og min familie* (1909). Forfatteren, der var fra Tørring ved Uldum, tog eksamen fra Jelling seminarium 1851. Til ham havde Thyregod selv fortalt om audiensen. Beretningen om Kristian den Ottendes besøg i Jelling 1844 findes i samme bog.

Grundtvigs digt »Der er et land så kosteligt« er gengivet side 74.

1. Der er et land så kosteligt
alt under nørrelide,
kun ét, jeg véd, er landet
sligt på verdens vestsider,
det sært i nord er tunget ud,
og til en tunge fin af Gud
det er vist og beskåret.
2. Det er slet ingen abildgård
og ingen blommehave;
det lysner mest kun lidt i vår,
og buskene er lave,
og lyngen løber langs ad land
med ormflok og flyvesand,
og bøgen står i stampe.
3. Men langs med heden bække små
sig klare, vævre vinde,
de mødes tit til mægtig å,
og tit i sø de rinde,
der lege flink de fiske små,
og møllehjul i dammen gå
og varme hårde stene.
4. Og rugen gror på heden, ren
for klinte og for hejre,
og vorder mel på møllesten,
hvordan det end mon vejre,
og vorder hvidt og dagligt brød,
og råd der er mod vinterdød,
mens lyngen gror på heden.
5. Når hveden fin i blommeland
for klinten går til grunde,
og når for vind og savetand
nedsynke markens lunde,
end rugen gror, og møllen går,
og heden varmer år på år,
og lyse-klynnen blinker.
6. Det er slet intet fugleland
til højt i kor at sjunge,
den nattergal på nøgne sand
slår trillerne så tunge,
og lundene er kun så få,
og buskene er kun så små,
og bøgen står i stampe.
7. Dog pippe hel vemodelig
de hjejler små og spage,
og klukkende opløfte sig
de agerhøns så fage,
ja, stundom og en urkok gol
i dagningen mod gylden-sol
alt på den brune hede.
8. Og aldrig har jeg hørt det før,
og heller aldrig siden,
hvor mindelig for ladedør
kan kvindre finke liden,
når jydesvenden, som jeg så,
et lille korn til fugle små
om vinterdag udskifter.
9. Og aldrig slig en tone sød
jeg hørte over vange
som den, der over heden lød
i lærkens morgensange;
den slog så sødt og fløj så let,
som om med rugen den kun ret
på heden havde hjemme.
10. Og når da lundens fuglekor
har sommeren udsjunget,
når stormen over kolde jord
har stemmen undertvunget,
da toner end en liflig klang,
da klinger højt en svanesang
alt over brune hede.

N. F. S. Grundtvig.

Gamle Ord og Talemaader

Imuens Sprog var i ældre Tid fuldt af særprægede Ord og Talemaader. Samkvemmet mellem Folk fra forskellige Egne af Landet var stærkt begrænset; en Del kom aldrig uden for den nærmeste Egn (Bygden). Ved Sammenkomster i Landsbyen blev der ofte sagt et eller andet, som man ansaa for træffende eller vittigt. Det blev gentaget hjemme eller ved nye Sammenkomster og var snart staaende Talemaade. Ved store Familiefester, Bryllupper el. lign., hvor der kom Folk til Bys fra andre Bygder, udvekslede man, hvad man havde af originalt, og saaledes vandrede Ord og Talemaader fra Bygd til Bygd. Nogle bredte sig over hele Landet, andre kun til Landsdelen, og en Del slog kun an i Bygd og Nabobygder.

Hvad jeg har gengivet af gamle Ord og Talemaader er meddelt mig af gamle Folk paa Haslev-egnen.

Jeg er ikke i Stand til med Sikkerhed at kunne afgøre, hvor udbredt de enkelte Ord og Talemaader har været.

En stor Høvl ell. en grov Prygl — en kraftig Dreng.
 Pjeg ell. Tjessel — et daarligt Stykke Tøj.
 Tjallerhakke — et Pigebarn, som tager bagvendt paa
 Tingene, er „tommelfingret“.
 Stahokkes — et stort Mandfolk, som er bedst til at
 fylde op og staa i Vejen.
 Staruds — et sært, unyttigt Mandfolk.
 Stapampes — en gammel Mand, som gaar og maa-
 ber uden at ænse noget omkring sig.
 Stavert ell. Stavrehoved — en, der ikke er noget ved,
 gaar blot og stavrer om.
 Stodderkonge — en fattig Pralhans.
 Trunte — en lille lavstammet Kone, ogsaa en Kævle.
 Bøvelunte — en tyk, vraltende Kone, at være
 „bøvet“ — tyk; af buet.
 Fløjte — en ung Pige med et daarligt Rygte.
 Ærtekværn — en, som vil forklare noget, men ikke
 kan, staar og vrøvler frem og tilbage.
 Havgasse — en bister Kvinde.
 Malkekomtesse — en Malkepige paa en Herregaard.
 Krække — en Kværulant, ogsaa et Mejered.
 Tørvetriller — en, der er sur, mut og faamælt.
 Nørkes — en, der intet faar udrettet.
 Et Nøs } et sendrægtigt Fæ.
 Et Doss }
 Et Tjal — et udueligt Kvindfolk.
 Et vindt Vællingfad — en karakterløs Person.
 En Skrimpe — en mager Ko.
 En Muffel (Brød) — et Maaltid tør Mad; af Mundfuld.
 En Næffel — hvad der kan rummes i den hule Haand,
 af Nævefuld.
 Et Handmel — et Haandmaal — hvad Haanden
 kunde spænde om (af Hør o. lign.).
 En Lædde — en lav Laage.

En Løvve — en høj Laage.
 Et Graand ell. et Gryssen — lille Kvantum.
 En Svaands — Nederdel.
 Kryssefeiser — Ornamenter.
 Kætte — Aabning mellem to Længer, som laa vinkelret paa hinanden.
 Kætteløvve — Laage for Aabningen.
 Kavs — Lerskaal med Øre.
 Toe — Øsekar af Træ med Skaft.
 Grissel — Træplade med lang Stang til at sætte Brød i Ovn med.
 Lundstik — Tap, som blev sat gennem Træakslen paa en Vogn til at møde for Hjulet, brugtes altsaa i Stedet for Møttrik.
 Akselskavt — Træakslerne blev smurt med Tjære. Den sled sig efterhaanden ud, blev ogsaa en Gang imellem skrabt af; den var da blevet til et sejt Stof, som kaldtes Akselskavt (Akselskrabt). Det brugtes til at tætte Revner med i Træsko, Spande o. lign.
 Mumme — Øl, ogsaa Navn paa Beholderen, hvori Øllet var.
 Bimpel — mindre Træbeholder til Øl.
 Maggengren — et langt fladt Stykke Træ, som brugtes til at skrabe Jord af Redskaber med, hængte altid paa gammeldags Plove.
 Spraget — kort, krøllet Halm, gik til Spilde ved Langhalsrivning.
 Støbberne — gammel, sjællandsk Form af Stubbene. En lille Lund, maaske Rest af Skov, der som Regel laa lidt ude paa Marken. De unge, ældre med, holdt meget af Støbberne. Ofte dansede de derude, holdt Støbbebal.

Yderrøn — det udvendige Tøj til et Klædningsstykke.
Inderrøn — det indvendige Tøj til et Klædningsstykke
(Foret).

Slænning — Forandring i Vejret.

Kneje — faaet en K., kan ikke komme sig efter en
Sygdom.

Jæde — Tiltale — Kælenavn til et Barn.

Bræepuster — dum, opblæst Person.

Lein — Øgenavn.

Basse — Hvedebrød.

Bassemand ell. Bassekvinde — en Person, som Re-
gel en ældre, fattig Kvinde, som gik rundt og
solgte Hvedebrød.

Mundhov — Mundheld.

Jævl — et „Vrøvl“.

Skrojl — Skrog, særlig med Hentydning til vedkom-
mendes daarlige Legemsbygning.

Hølleken — en paa H., en paa „Kassen“.

at være knevs — have en smækker Talje, ogsaa af-
visende overfor Tilnærmelser.

at være prikkelvert — at være akkurat, bestemt.

at være reselvert — at tage fat straks — uden Be-
tænkning eller Indvending.

at være allat — at være velvillig, imødekommende,
høflig.

at være skejbenet — skævbenet.

at være aaliant med nogen — intim med nogen.

at være isteled — smagløst paaklædt.

at være fremsagt — aabenmundet.

at være værkelig — gnaven, vanskelig.

at være dulhærdet — forhærdet, forstokket.

at være ustands — uenige.

at være forfaat — forstumlet.
 det er forsandt — solidt lavet.
 det er tilkejsset — tiltænkt.
 det er djungt — fugtigt, halvvaadt.
 minneserlig — lempelig.
 det gelinger sig — det lykkes.
 det houder — aftager (med Regnvejret).
 en medliden Vinter — er mild Vinter.
 enstig — eneste.
 farlig pæn — meget pæn.
 fæl rar — meget rar.
 hiane dog! — Forbavselsesudbrud.
 at primsigne — blive ved at snakke.
 at strebbessere sig — anstrenge sig til det yderste.
 at tvine (flæbe) — spottende Udtryk for „at græde“.
 at ligge og gnide paa Landevejen — køre til For-
 nøjelse.
 at ligge og rinke — køre uden at det er strengt
 paakrævet.
 at tærskes til Punds — faa Betaling i Sæd, nemlig
 hver 13. Skæppe.
 at gaa paa Junkerskabet — gaa paa Frierfødde.
 at blæse til Vejrs — at vove sig ud, være dristig.
 at skrabe et Svinehoved — at snorke.
 at slikke sig ind — at vinde Fordel ved søde Ord.
 at fedte sig ind — at vinde Anseelse ved søde Ord.
 at dørre paa — stole paa.
 at føre sig i — klæde sig paa.
 at føre sig af — klæde sig af.
 at mænge — blande (Foder til Dyr).
 at hy — bytte lige over.
 at glane — glo.
 at knive — knuge.

at hurre — snurre rundt.
at ylle op — trævle op (en Hose f. Eks.).
at gaaule — vælte.
at judre op — snakke op.
at hindsle — gaa og slide i det.
at hermisere — gaa og tumle med det.
at stærke op — at rejse sig efter en Sygdom.
at tiste an — antaste.
at sløvne — ved at gaa bort i det.
at sty — knap nok at kunne staa.
at fose — sparke.
at jaasse — ødsle.

Naar „det snifter“, kommer der nogle Stænk Regn,
naar det „staar og ruer“, er det Smaaregn; naar
det er „dussemant“ er det en stille, mild og let Taage.

Man kan ikke gaa paa Strand og lave Træsko, eller
stange Aal og gaa paa Harejagt, — man kan kun
gøre en Ting ad Gangen.

Jeg er færdig at synke lige nør i mine syndige Knæ
— rystet, overrasket.

En Kødpølse, der er aaben i begge Ender — om en,
der fortæller løst og fast uden Forbehold.

Han har travlt med at lede efter Fyraften. Han bruger
ikke at arbejde imellem Maaltiderne — om
en, som intet faar udrettet.

Han kan ikke gjenne en Gris — om en, som var
hjulbenet.

Han smører Fedtebrød med Knæene — om en, som
var kalveknæet.

Han fik sit Fedt -- blev ilde omtalt.

Han var for Riveret — blev meget kritiseret, „heglet
igennem“.

I den Plads arbejdes der 26 Timer i Døgnet — om Pladser, hvor Tjenestefolk blev holdt strengt til Arbejdet.

Han er lige saa god som Ruder otte i Regnvej — om Folk, der nok kunde faa Tiden til at gaa uden at gøre Nytte.

De piller Skindet af Skinnebenene og syr Fingerhandsker — om Folk, der er langsomme til deres Arbejde og aldrig kan blive færdige.

Du skulde se efter paa Skomagerhylden. Du skulde se efter i Slibetruget — til Folk, der ikke kunde finde deres Sager.

Jeg tror, du kører ind med to Vogne — til en, der sluger Maden i sig.

Kører du efter Jordemoder? Du kører, som du har stjaalet Heste og Vogn — til en, som kører meget hurtigt.

Han laa og gnavede, som han kørte for Lig — om en, som kørte meget langsomt.

Han er skabt som en Hollænder — bred i Sædet.

Du skal holde din Kaal paa din egen Tallerken — passe dig selv.

Du skal ikke køre i Skoven med mig — bilde mig noget ind.

Hele Æggekagen gik i Vasken — om Foretagender (Giftermaal, Handel o. s. v.), som blev forpurret. alt stille, immer an — saa tidt, Gang paa Gang.

Naar en jydsk Pige kommer til København bliver hun saa fin, at hun siger „jeg“ til sig selv og „De“ til sine Træsko.

Nu løber Ræven, sagde man, naar man tog det sidste Skaar i Høsten. (Den kunde saa ikke skjule sig mere).

En landsbylærer i Vestjylland for 100 år siden

Leopold Bruun

Leopold Bruun.

Omkring skiftet fra 1700- til 1800-årene blev der oprettet en del seminarier, som i skolehistorien har fået navnet præstegårdsseminarier. Snedsted i Thy, Lyngby på Djursland, Brahetrolleborg og Skårup på Fyn, Vesterborg på Lolland og det tyske Tønder i hertugdømmet Slesvig var præstegårdsseminarier. Navnet fik de, fordi de blev oprettet

af præster og provster, som i oplysningstidens ånd gav sig hen i arbejdet for bondestandens oplysning og dygtiggørelse. Disse private seminarier var ikke ensdannede mønsteranstalter, men prægedes af enkelte personligheder, der kunne virke i frihed, og derfor i

933. Mit Hjerte altid vanker.

Leop. Bruun.

Mit Hjer-te al-tid
did sam-les mi-ne

van-ker i
Tan-ker i

Je-su Fø-de-rum,
de-res Hø-ved-sum;

er min Længsel
der

hjemme, der har min Tro sin
Skat, jeg kan dig aldrig glem-me, du sø-de Ju-le-nat!

deres daglige arbejde anvendte foredrag og fortælling. 1818 greb regeringen dog ind i disse frie forhold for bl. a. at skabe ensartethed med hensyn til fagenes antal. Et hårdere slag for de begejstrede og opofrende seminarieludere var dog et nyt cirkulære af 1824, hvorefter den 3-årige uddannelse blev nedsat til at være 2-årig. Efterhånden som der kom nye ledere og lærere, blev atmosfæren på seminarierne ændret: udenadslæren efter bestemte skolebøger vandt frem, og ledelsen gled over fra at være patriarkalsk til at blive autoritær. Det var, som »Vi-alene-vide«-mentaliteten i Frederik den Sjettes sidste regeringsår afspejlede sig i skolen.

Det var dog ikke samtlige danske seminarier, som blev åndløse terpeanstalter. I 1843 kom Ludvig Chr. Müller til Snedsted som præst og seminarieforstander. Han satte bevidst sin kurs imod strømmen og fortalte daglig for sine elever om fortidens store mænd og handlinger. Undervisningen i modersmålet drev han både grammatisk og poetisk, og han lagde stor vægt på sang. Det gamle Snedsted seminarium blev nu fuld af sang og klang, og glæden derved var så stor, at sangene aldrig kunne have for mange vers. Hans mål var at gøre den frie undervisning kær og tilvant for sine elever, så de kunne få lyst til engang selv at anvende den. Det lykkedes da også for ham at gøre først Snedsted, derefter Ranum, hvortil han flyttede seminariet 1848, til oaser, der virkede dragende på mange unge mænd, der søgte et godt sted til deres uddannelse. Grundtvig satte med rette store forhåbninger til Ludvig Chr. Müller, som dog gav flere kræfter, end han havde, og døde allerede 1853.

Blandt dem der 1848 søgte til Ranum var Chr. Berg, hvis indsats som førende venstrepolitiker er historisk, og Jeppe Tang, der fik et navn som udgiver af skolebøger og som forstander for Blågård seminarium. Ved

den afsluttende eksamen 1850 var der to, som fik udmærkelse. Den ene var Chr. Berg, den anden en høj, smuk, noget stiltfærdig vestjyde som hed *Leopold Bruun* og som tidligere havde holdt skole, nemlig som vinterlærer i *Gjellerup* i Varde landsogn. Mens der altid stod »blæst« om Chr. Berg, hørte Leopold Bruun til de mere stille i landet. Han stammede fra en gammel slægtsgård¹⁾ i Orten²⁾ ved Varde og var den yngste af en børneflokk på 15³⁾. To af hans brødre havde lærereksamen fra Lyngby (ved Grenå), og hans søster blev gift med lærer Laugesen i Darum. Til gården hørte store, uopdyrkede hedearealer, og hjemmet bar præg af gammel bondekultur, »gammel dyd og dansk oprigtighed«.

Hjemstavnen kaldte Leopold Bruun tilbage fra Limfjordsegnene, efter at han et år havde været huslærer i Hauerslev i Thy. Han blev nu lærer og kirkesanger i Horne, og moderen, som var blevet enke, fulgte med og bestyrede hus for ham. Mangan søndag formiddag listede hun sig ind i våbenhuset og tittede ind i kirkerummet for at se og høre sin søn med den malmsfulde stemme. 1857 flyttede han til *Tjæreborg*, og her virkede han i 36 år. Brødrene havde tilsvarende stillinger i hjemstavnen: Niels Bruun i *Ølgod* og Peder Bruun i *Al.* Varde var deres fælles købstad, for Esbjerg var en opkomling, som de oprindelig ikke regnede for en rigtig by. Boghandler N. O. M. Nielsen i Varde fik ofte besøg af Leopold Bruun, for han købte næsten alle de bøger, der udkom, mange til sig selv og en del til sognebogsamlingen, som han reorganiserede med indkøb, katalogisering og udlån. De fleste af bøgerne bandt han selv ind, og derefter vandrede Ingemann og H. C. Andersen ind i mange hjem, som før kun havde kendt Bibelen, Johan Arndt's andagtsbog og »Holger Danskes Krønike«. Til brug ved undervisningen ind-

førte han Tangs bibelhistorie med salmer og sange samt Tangs fædrelandshistorie med billeder. »Disse bøger«, skriver en gammel elev, »satte et præg på mig, som jeg bevarede livet igennem«.4) Han så imidlertid klart, at børnene trængte til en art »frilæsning«, som det hedder i vore dage, og derfor indrettede han et særligt børnebibliotek, hvortil han bl. a. anskaffede »Børnevennen« og »Nordisk Børneblad«, som han bandt ind årgang for årgang.

Leopold Bruun lagde nok mere vægt på bøger og kontant viden, end grundtvigianerne i almindelighed gjorde. Ligesom Ludvig Chr. Müller fortalte han bibelhistorie og fædrelandshistorie sagligt, men alligevel inspirerende. Og sådan virkede han også i alle andre fag. »Jeg lærte mere hos Bruun i en måned end hos min tidligere lærer i fem,« skrev en tilflytter om ham. Han låste sig ikke fast i en bestemt anskuelse. Derfor købte han bøger, der gav oplysning, ikke mindst inden for det religiøse område. Et konservativt drag i hans karakter og hans samfølelse med gammel bondekultur placerede hans åndelige slægtskab nærmest i forlængelse af filantroperne omkring århundredskiftet. Også han underviste lærelystne unge mænd, der ville på seminarium, være vinterlærere eller biskolelærere. En regnfuld aften under krigen i 64 bankede det på døren i Tjæreborg skole. En drivvåd, forkommen borttrømt seminarist fra Tønder seminarium kom ind og fik både hus- og hjertevarme. Leopold Bruun læste med den unge Filskov i flere måneder og fik ham ind på et dansk seminarium.

Hans søgen efter viden og inspiration havde også forbindelse med en frygt for blot at blive en rutinemæssig underviser. Derfor deltog han i sommerferiekursus og i skolemøder i København. Selv havde han ofte originale ideer om, hvordan man bedst greb under-

visningen an. En tid var han således inde på, at man burde samle sig om enkelte fag i perioder for på den måde at opnå større fordybelse og koncentration, end når man traditionelt skiftede fag fra time til time. Langt senere var der pædagoger, som slog til lyd for »periodelæsning«, som de mente var en pædagogisk nydannelse. Måske var det denne koncentration om enkelte fag eller emner, som bidrog til, at eleverne i Tjæreborg skole skrev usædvanlig smukt. Ved en udstilling i forbindelse med et skolemøde i København 1879 blev der uddelt 5 diplomer for gode skriveprøver, som var indsendt fra skoler i forskellige dele af landet. Tjæreborg skole fik et af dem, det blev indrammet og ophængt i skolen.

I øvrigt var hans interesse vidtspændende. Dyrkningen af jordlodden, hvorpå han holdt 3 køer og 6 får, gav et naturligt fællesskab med befolkningen. I »Vestjyllands Dagblad« skrev han om berberisplantens fare for rugsæden, og han foranstaltede foredrag afholdt om emnet i byens forsamlingshus. Biavl havde også hans interesse. I haven havde han 30 bistader, deraf 10 i kasser. Når skolen hen på eftermiddagen var sluttet, kaldte pligterne på ham i stald, på mark og ude blandt befolkningen. I mørkningen indfandt han sig ofte hos gårdejer Hans Peder Jørgensen, der i sin ungdom på Fanø havde spillet fannikerdanse, og så spillede de gamle og nye melodier sammen.

I tresserne fremsatte D. G. Monrad forslag om oprettelse af sommerferiekursus for lærere. En del politikere var skeptiske. Mon ikke mange lærere ville føle sig fristet til at bruge statens penge til blot at få et behageligt sommerferieophold i hovedstaden? Monrad replicerede: »Det ville såmænd være godt for mangen afsides boende landsbylærer, om han blot et par gange i sit liv fik lejlighed til at komme til København og få

en ny hat.« Alle i tinget morede sig, men de fleste af dem forstod ikke det symbolske i svaret. Bruun deltog i sommerferiekursus i musik. Det kunstnerisk begavede i ham havde ofte fået udtryk i små kompositioner. Det var begyndt med melodier til småvers i læsebog og bibelhistorie, for han havde erfaret, at børn lettere lærer vers, når de synges ind i dem. Men under disse forsøg mærkede han, at han måtte have en grundlæggende undervisning i harmonilære og helst også et klaver. Sanginspektøren, komponisten A. P. Berggreen, interesserede sig for den musikbegavede lærer og hjalp ham med at købe klaveret, som derefter kom med skib til Kolding og så på fjælevogn til Tjæreborg skole, hentet af en gårdmand i sognet. Om aftenen søgte Bruun ind i koncertsalen i Tivoli for også her at få sin musikforståelse uddybet. Den lette, lyse stemning i Lumbyes musik og dens aktualisering af situationer fra dagliglivet betog ham. Da senere jernbanen kom til Vestjylland med station i Tjæreborg, komponerede han »Jernbanegalop« og »Lokomotivpolka«. Den tids landsbyspillemand var ofte geniale musikere, men deres repertoire var begrænset, og Bruun ville gerne bidrage til, at det blev forøget.

Det var dog Berggreens kirkelige og folkelige musik, som fik dybest betydning for ham. Op til vore dage har man i Tjæreborg kirke sunget Leopold Bruuns melodi til »Mit hjerte altid vanker«. Til H. C. Andersens »Moder, jeg er træt, nu vil jeg sove« skrev han en vemodig og følsom melodi, efter at hans kære 9-årige datter var afgang ved døden.

H. C. Andersens digte, eventyr og historier med det barnligt-fromme og dog genialt-skarpsindige talte til noget beslægtet i hans eget sind. En dag mødte han digteren på Østergade i København og syntes, han måtte standse og hilse på ham. »Får vi snart et nyt

eventyr?» spurgte han, idet de gav hinanden hånd til farvel.

Bruun var kirkesanger, og han holdt af at arbejde med kirkemusik, men der var ikke noget orgel til at understøtte hans sang, og i den strenge vintertid kunne kakkelovnen ikke varme kirken op. Han anskaffede sig nu støvler, benklæder og vest af lammeskind, som vendte den lådne side indad. Oven over dette sæt trak han sit eget. »Nu kan præsten prædike, så længe han vil,« sagde han så. Menighedssangen var han ikke tilfreds med, og derfor kom han ind på at ledsage den med violin, en usædvanlig, men pædagogisk fremgangsmåde, som også var hensigtsmæssig, når en ny melodi skulle indlæres. Til sidst lykkedes det at få midler til anskaffelse af orgel.

Han kom nu til mere og mere at arbejde med kirkemusik, hvilket fremkaldte et ønske hos ham om at få et kirkeorgel hjemme. Derfor erhvervede han et orgel, som stod på Kjærgård i Hunderup sogn. Broderen Niels i Ølgod gav det en omfattende istandsættelse, købte nye tangenter og lavede selv træfløjter. Det gamle orgel stod snart i ny udgave og blev derefter stillet op i lærerlejligheden i Tjæreborg, men man måtte hæve loftet en kende for at få plads til det. Da Bruun flyttede fra skolen, blev det afhændet til Øster Assels kirke på Mors, og nu står det i museet Nykøbing M.

Leopold Bruuns hustru, *Ane Elisabeth, f. Hansen*, var gårdmandsdatter fra Roved i Andst sogn, født 1828. Der var noget fint over hendes skikkelse, og ved gilder i sognet med dans lagde man mærke til, hvor let hun førte sig. Under sit arbejde i hjemmet gik hun og nynnede stille eller sang gamle viser. Allerede 1885 døde hun. Tre af deres børn havde ikke fået lov at leve ret længe, og da Bruun nu var ene, lagde et drag af

vemod sig ind over hans sind. Som pensioneret lærer boede han nogle år i Tjæreborg, men han længtes efter sine børn. En tid var han hos sin ældste søn, skoleinspektør H. P. Bruun, i København, men kunne ikke finde sig til rette i hovedstaden, og så flyttede han atter ud til en landsby og en landsbyskole, til Hedsbjerg ved Gilleleje, hvor hans yngste søn Karl Gundorph Bruun var førstelærer, og her døde han 1904.

Indskriften på hans mindesten på Tjæreborg kirkegård har forneden et par verslinier, som var blevet hans ejendom:

Når hjertet sidder mest beklemmt,
da bliver glædens harpe stemt,
at den kan bedre klinge.

Noter: 1) Dens fæstere og ejere fra ca. 1700: Peder Bruun (1. halvdel af 1700-årene), søn Chr. Pedersen Bruun, f. 1723, d. 1788, søn Peder Christensen Bruun, f. 1763, d. 1847, derefter datteren Ingeborg Margrethes mand af 1. ægteskab Søren Karstensen Brink og så hendes mand af 2. ægteskab Christian Olesen, søn Søren Karsten Olesen 1882, søn Christian Olesen 1918, søn Jens Larsen Olesen 1959. 2) Gården i Orten blev delt o. 1750. 3) 15 børn. Peder Christensen Bruun havde i sit første ægteskab 8 børn, blandt disse Ingeborg Margrethe (se ovenfor), i sit 2. ægteskab 7 børn, blandt disse: 1. Peder Pedersen Bruun (1817-1885) var først ved landbrug og havde plads som karl og kusk hos sognepræsten i Ål, Niels Nicolaj Stokholm, gift med Inger Margrethe Baggesen, på hvis stamtavle findes navne som Anders Sørensen Vedel, Hans Tausen, biskop Hans Laugesen og borgmester Chr. Nielsen i Varde. En søn af pastor Stokholm ejede Hesselmed og blev kendt, fordi han førte an i forsøg med beplantning af klitterne. En datter, Regine Susanne Vilhelmine, syntes godt om den kønne, otte år yngre Peder Bruun og truede med at gå i søen, hvis hun ikke måtte få ham. Forældrene var noget betænkelige ved den efter deres opfattelse noget ulige forbindelse, men drøftelserne endte dog med, at Stokholm foretog vielsen af Bruun og Regine i Ål kirke og gav dem lov til fore-

løbig at blive boende i præstegården, hvor også deres første barn blev født. Peder Bruun i Orten rystede på hovedet og sagde: »Der skal megen halm til en hvid hest!« Og præstens syntes vel også, at deres svigersøn i det mindste skulle være degn, og han kom så på Lyngby seminarium (2 år), hvorfra han 1844 blev dimitteret med 3. karakter. Med denne eksamen kunne han ikke straks blive fast ansat som lærer, og det varede derfor flere år, inden han fik embedet som lærer i Oksbøl og kirkesanger i Al. Med bopæl i Al præstegård fra 1845-50 underviste han nu forskellige steder i sognet som vinterlærer og biskolelærer, bl. a. i Børsmose og Vrøgum. I Vrøgum skole var der kun et lille værelse med stengulv til læreren, og med sydøstvind kunne man ikke se for sandflugt. Fra 1850 boede familien Bruun i et lille hus ved kirken, til de kunne flytte ind i lærerlejligheden ved Oksbøl skole. Peder Bruun døde 1885 og havde et godt omdømme som en samvittighedsfuld lærer med en brav og elskværdig karakter. Han ældste søn Niels, som blev gårdejer og sognefoged i Oksbøl, havde en datter Regine, som blev gift med den kendte lærer, foredragsholder og biblioteksinspektør Jørgen Banke. — 2. Niels Tranberg Bruun (1819-1888), eksamen fra Lyngby med 1. karakter, lærer og kirkesanger i Ølgod, gift med en søster til landstingsmand Niels Møller i Letbæk Mølle, højt værdsat som en dygtig, måske noget streng lærer. Han var musikalsk, komponerede småstykker og byggede orgler. (Se iøvrigt H. K. Kristensen, Øster Horne Herred, side 354). — 3. Karen Margrethe Bruun (1821-1864), blev gift med lærer Jens Chr. Laugesen i Darum. — 4. Chr. Gundorph Bruun (1827-1890) blev gift med Karen Henriksen, Frøstrupgård i Lunde sogn og fik denne gård. — Navnet Gundorph er taget op efter en amtsforvalter i Skanderborg, Chr. Nielsen Gundorph, som døde 1756. Han hed oprindeligt kun Chr. Nielsen, søn af Niels Jepsen i Gunderup i Arre, men da han nåede godt frem og blev gift med Agathe Schandorff, tog han navn efter sin fødeby, men ændrede navnets efterled. Chr. Nielsen var velstående og fik 28. oktober 1720 af kronen skøde på 4 halve gårde og 1 enottendelsgård i Gunderup, Arre sogn for 241 rdl. 4 sk. Han havde ingen børn og testamenterede en del af sine midler til familien i Gunderup. En søster, Margrethe, gift med Hans Tranberg i Arre, havde en datter, som også hed Margrethe. Hun blev gift med Chr. Pedersen Bruun i Orten og således farmor til Leopold Bruun. Hun fik med til gården en meget stor og smuk kiste, som stammede fra Skanderborg. Fra Orten kom den til Tjæreborg, og den eksi-

sterer endnu. — 5. Leopold Bruun, f. 11. 2. 1830, gift med Ane Elisabeth Hansen fra Roved i Andst sogn.

Kilder: »Fra Ribe amt« 1952, side 73, 74, 76 og 80 i Karl Hansen: Slægtsminder. Sst. 1913, s. 457 f. Ole K. Jessen: Varde landsogns historie. 1963. H. K. Kristensen: Øster Horne herred, 1944. Jens Vahl: Slægtsbog over afkommet af Christjern Nielsen, borgmester i Varde o. 1500, 1879—97. Jens Bering: Beskrivelse over landsbyskolens offentlige lærerembeder. II. del. 1859. H. H. Mangor og A. Petersen: Skolestatistik. 1877.

Træk af bondebyen Haslevs historie

I

Anlægget af danske landsbyer spænder over anselige tidsrum, og man må derfor ikke vente, at de alle har fælles anlægsmønster. Derimod kan det ikke undre, at grupper af landsbyer er af samme type. Ofte har man begyndt østfra med en række langhuse, men har så afbrudt retningen mod vest og fortsat med en anden lige over for den første. Jorden mellem dem kaldtes fortén, og drivevejen for kreaturerne vestpå til udmarken havde samme navn. Den udyrkede fællesjord i en landsby var gadejord, hvilket gav navn til gadekæret, som lå centralt i fortén mellem de to rækker gårde. Bag disse lå den dyrkede fællesjord, hvorfra tofterne senere blev udskilt til gårdenes særeje. De oprindelige langhuse med beboelse i vest og fæhus i øst udvikledes gennem hundreder af år til flerlængede gårde, som i 1500-årene ofte blev delt i to, der lå parvis som tvilling- eller halvgårde.

Allerede i oldtiden var der en stormandsklasse, hvilket bl. a. er fremhævet af Svend Aakjær i »Bidrag til bondesamfundets historie II« (1933), hvori der skildres en landsbytype med stormandsgården beliggende vestligst i den nordlige gårdække. Den bar bondebyens navn i forled og -gård i efterled, f. eks. Førsløv-Førsløvgård. I Skalk nr. 1 1976 har Steen Hvass i en artikel redegjort for udgravninger af en oldtidslandsby i Hodde mellem Grindsted og Varde. Af de ledsagende tegninger kan man se, at

stormandsgården lå vestligst i nordrækken af landsbyens gårde, og at den var dobbelt så stor som hver af de andre. En del af den slags gårde blev til herresæder, andre til almindelige gårde. Deres skæbne påvirkedes navnlig af stændernes magtkampe om jordegods.

En del af oldtidens stormandsgårde havde ikke blot en stor toft som særeje, men også indhegnede stykker jord i udkanten af bymarken. På gamle kort finder man dem ofte under navnet »ornum«. Forledet i dette navn har måske noget at gøre med »ude« og efterledet med »at tage ind«, det samme som man møder i »landnamsmænd« i dette ords 2. led. På kort, som viser bymarker før udskiftningen, kan man støde på navnet ornum, og så kan man gå ud fra, at der i landsbyen har været en stormandsgård, som har haft magt og midler til at tage jord ind som særeje.

I den før-kristne tid var stormanden landsbyens Gode og forestod ofringer i gudehovet. Med hans støtte vandt kristendom over hedenskab, og en kristen kirke opførtes i nærheden. Kirkens jordtilliggende koncentreredes nu ofte om en stor gård syd for vejen, og Haslev hører til den landsbytype, som Svend Aakjær har skildret sådan. Her har der været en stormandsgård nord for vejen. Navnet Haslevgård er bevaret ind i nutiden som navn på en gård, der efter udflytningen kom til at ligge i den nordvestlige del af Haslev. Syd for vejen opstod i middelalderen en hovedgård, som ejedes af biskoppen i Roskilde. Haslev har således haft en stormandsgård med et ornum nord for vejen, en kirke i nærheden og en bispegård syd for vejen. Kendskab til denne landsbytype er af værdi, når man begiver sig ud på orientering om byens middelalderhistorie.

For en del år siden var der forklaringer fremme om oprindelsen til navnet Haslev ud fra den opfattelse, at det måtte sidestilles med bynavne som Førslev og Terslev, hvor sidste led er et oldtidsnavn, der betyder »arv« eller »efterladt gods«, og første led et

personnavn. Men lev-endelsen i Haslev er opstået i nyere tid. Navnets ældst kendte stavemåder, Hasleue 1135 og Haslæ 1370, tydes af etymologerne som en bøjningsform af plantenavnet Has-sel svarende til Hasle ved Århus og Hasle på Bornholm. Man anser dog navnet for at være af olddansk oprindelse, mens Troelstrup og Temstrup er flere hundrede år yngre og formodentlig anlagt fra Haslevgård. Stormanden har sendt sin bryde med mandskab ud for at tage jord ind til dyrkning i udmarken vest for Haslev. Bryden, der ledede arbejdet på stormandens vegne, kan have heddet Troghils efter guden Tor, der var en folkekær gud i vikingetiden, og Troghils er sat i spidsen på navnet på den ny torp. Efter dette mønster er mange byer med endelserne -strup, -trup og -rup blevet til, og Troelstrupgårdens første beboer er formodentlig bryden fra Haslevgård. I bogen »Optegnelser om Gisselfeld« (1868) fortæller forfatteren O. F. C. Rasmussen, at Troelstrupgård kaldes »Brydiegården«, fordi den har været beboet af en »brydie«. I den katolske tid under Roskildebispens magtstilling er traditionen med en bryde på Troelstrupgård fortsat, men da havde Tor mistet indflydelsen på navngivning af børn i fæstehjemmene.

De dyrkede agre lå overvejende syd for de to rækker gårde i landsbyen. Nord for den var der skov, og det er sandsynligt, at der fra Haslevgård og måske Haslev er gjort forsøg på at fravriste skoven dyrkbart agerland, og at resultatet er blevet en -strupby, hvis hele navn blev Temstrup, men den kunne lige så lidt som Haslevgård klare sig under senere tids magtkampe mellem stænderne.

II

I den historiske tid indtil reformationen fik kirken en betydelig magtstilling, som den udøvede gennem paver og bisper. Fra ca. 1370 har man en opgørelse over Roskildebispens ejendomme, op-

ført i en jordebog. Den viser, at han dengang havde ca. 2600 gårde på Sjælland, og hertil hørte i Haslev en hovedgård og en del bøndergårde samt hele Troelstrup. Betegnelserne hovedgård og sædegård brugtes om store gårde, hvor ejeren boede eller kunne bo. Ofte beboedes en sådan gård dog af en bryde, der styrede gården og det tilhørende bøndergods på ejerens vegne. Fra Haslev nævnes 1328 Magnus Toddæ og 1398 Petrus Dænæ, der skrev sig som væbner, dvs. en ung adelsmand, der ville være ridder.

Jordbrugerne i de til hovedgården hørende bøndergårde kaldtes dengang landboer. De havde lejet et stykke jord, som de drev for egen regning, og ejeren fik herfor en afgift, som hed landgilde. Senere blev den slags jordbrugere kaldt fæstere.

Arbejdet på hovedgårdens marker udførtes af gårdsæder, som lønnedes ved, at de fik et lille hus til bolig og lov til at dyrke et stykke af gårdens jord til eget brug. Ved hovedgården i Haslev var der 6 gårdsæder og derfor 6 mindre huse i gårdens nærhed.

Jordebogen indeholder ikke direkte oplysninger om størrelsen af gårdene i Haslev. Derimod får man at vide, hvad deres dyrkede agre var takseret til: hovedgården havde »jord til 3 mark skyld«, de samlede dyrkede agre til fæstegårdene var »25 øre jord«, og af hver øre jord svarede 18 gros i landgilde. Gros var en mønt, som fra 1266 blev slået i Tours i Frankrig og efterlignet i mange lande.

I Chr. H. Brasch »Gamle ejere af Bregentved 1382 til 1740« (1873) findes side 502 en fodnote om hovedgården i Haslev og dens 25 øre jord. Forfatteren gør gældende efter Suhms danmarkshistorie VII, s. 52–53, som kilde, at 24 øre jord svarede til 24 små gårde. Imidlertid må opgivelser om størrelsesforhold i 1300-årene tages med et vist forbehold, bl. a. fordi måleenhedernes størrelse ikke var ens over hele landet. Erik Arup og Svend Aakjær har skrevet om, hvordan de mener, man må forstå begreberne »øre jord« og »mark jord«. Poul Johannes Jørgensen har i Dansk

Retshistorie (1940) et afsnit om emnet, men anvender ofte ordet »vistnok« i sin fremstilling. Hvordan det end forholder sig med 1300-årenes måleenheder, må det være af interesse at foretage en sammenligning mellem landsbyerne Haslev og Troelstrup ud fra jordebogen 1370. Godsbesidderne sigtede ofte efter at inddele deres landsbyers jorder i omtrent lige store gårde, så den enkelte godsejer inden for sit område kunne stille de samme krav til sine fæstere. I Troelstrup var der 14 gårde, hvoraf den største (Troelstrupgård) indtog en særstilling og var skyldsat til 6 øre jord, de andre gennemsnitligt til 1 øre jord, nogle lidt under, en enkelt til 2. Overfører man dette forhold til Haslev, når man let frem til, at P. F. Suhm (1728–98) vist har haft ret i, at 24 øre jord svarede til 24 små gårde i Haslev. Erik Arup hævder, at en ager var afpasset efter en udsæd på 10 skæpper rug eller byg, og at 3 sådanne agre udgjorde 1 øre jord. Den sjællandske skyldtaksation gjaldt ikke ejendommenes kapitalværdi, men deres afkastning, og landgilden skulle svare til udsædens størrelse. Om den så har været let eller mindre let at udrede dengang, er det ikke muligt med sikkerhed at afgøre nu. En oplysning i jordebogen siger dog nok noget om dette forhold. Tre af gårdene i Troelstrup var »øde«, dvs. ude af drift, fordi der ingen fæstere var på dem. Dette behøver ikke at være på grund af tyngende landgilde. Årsagen kan være tidligere års pestsygdomme, men gårdfæsterne på de 10 almindelige gårde i Troelstrup var gået ind på at gøre hovarbejde på hovedgården i Haslev, fordi de derved fik deres landgilde nedsat til det halve. De har sikkert haft god brug for deres egen arbejdskraft på gårdene i Troelstrup. Alligevel var de gået med til at møde i Haslev en dag om ugen, i kornhøsten oven i købet fire og i høhøsten to dage om ugen. Ordningen omtales i »Danmarks Riges Historie II«, side 627, fordi man gennem denne aftale får et indtryk af, hvordan hoveriet opstod. Det værste var, at eksemplet blev efterlignet landet over, og at godsbesiddere snart

fandt på at lade fæstebrevene indeholde et afsnit om hoveri. Bønderne i Haslev blev vistnok hoveripligtige 1430. I dette år forlenede biskop Jens i Roskilde de 10 gårde i Troelstrup midlertidigt til Bregentved, og det må vel være, fordi bryden i Haslev nu havde fået en erstatning for Troelstrupfæsternes arbejdskraft. Hvis Haslev og Troelstrup virkelig er arnestedet for et begyndende hoveri i Danmark, bliver de 10 bønder for så vidt historiske, selv om deres navne ikke lyser om kap med krigshelte til lands og til vands. De er i latiniseret form opført i jordebogen, men er dog så gennemskuelige, at man genkender navne på apostle og helgener: Petrus Swange, Io. (Johannes) Boson, Bo. Skyttæ, Kanuthus Juthæ (Knud Jyde), Io. Nicleson, Petrus Benedicti, Pe. Ionson, Paulus, Petrus Mwt og Bo. Læke.

I beskrivelsen af Haslev sogn i Trap, 5. udgave, side 798, oplyses det, at der i Troelstrup har været en mindre hovedgård. Dette kan kun være Troelstrupgård, og man må da formode, at den i den katolske tid engang har været beboet af en bryde, som på Roskildebispens vegne førte tilsyn med det stedlige bøndergods. Clemens Kakæ boede der 1370. Han hørte til en slægt, som bl. a. ejede gods på Halsnæs, hvoraf Cecilia Kakæ 1385 skænkede en del til St. Agnes' Kloster i Roskilde. Clemens Kakæ kan dog kun have været bryde af navn, for Troelstrupgårdene var underlagt hovedgården i Haslev. I den før nævnte bog om Gisselfeld af O. F. C. Rasmussen hedder det om fæsterne herfra, at de gjorde hoveriarbejde til ladegården i Haslev. Heraf synes det at fremgå, at hovedgården i Haslev bestod af to gårde. Fra den ene udgik brydens arbejde med tilsyn og regnskab, fra den anden arbejdet på dyrkede marker, i skove og udmarker.

I årene hen mod reformationen havde Roskildebispen hver 4. gård på Sjælland, men andre sjællandske godsbesiddere ville også gerne have mere bøndergods, og derved opstod der modsætninger mellem gejstlighed og adel. Omkring 1400 besad Roskildebispen

så meget gods på Hasleveggen, at det var ved at danne en ring om Bregentved, og det er nok et led i bestræbelserne herfor, at det 1376 lykkedes biskop Niels i Roskilde ved et mageskifte med Conrad Moltke at erhverve »gods i Haslev«. Conrad Moltke hørte til en kreds af tyske adelsmænd, som i tiden efter drabet på grev Gert 1340 støttede Valdemar Atterdag og senere dronning Margrethe i deres kamp for at bringe orden og fasthed i et samlet Danmark. Det ser ud, som om slægten Moltke skulle placeres i Midtsjælland med skiftende støttepunkter. Conrad Moltke havde en tid Farebæksholm i Ejby ved Køge, senere Bjernede ved Sorø og som nævnt »gods i Haslev«. Dette må være Haslevgård med dens ornum samt måske nogle gårde, for da bispegodset 1536 blev inddraget til krongods, var ikke alene gårde og deres »bonde-skov«, men også Haslevgårdens ornum (Haslev Urne) med i det. Samme år som Conrad Moltke solgte sine gårde i Haslev, blev han udnævnt til høvedsmand på det strategisk vigtige Vordingborg slot. En farbroder til ham, Fikke Moltke, havde gods i Frerslev, så Moltkerne har haft ejendomme nær ved Bregentved 500 år før de senere kendte Moltker. Conrad Moltkes brødre Evert og Henrik havde også gods i Midtsjælland: Evert skrev sig til Hegnede og Henrik til Bavelse syd for Sorø.

Conrad Moltke var rig og hans magtstilling så stor, at han på et møde i Stralsund 1384 alene påtog sig at udruste 3 skibe til bekæmpelse af sørøvere i Østersøen, mens dronningen og hendes drøst kun skulle stille 2 hver. Snart efter indtrådte der et brud med dronningen. Conrad Moltke mistede sine forlener, fik ganske vist 1388 ved et forlig Grimstrup på Lolland tilbage, men hans politiske rolle var udspillet. Han forlod Danmark og tog ophold på sit slægtsgods Redebas i Mecklenborg. Det er denne mand, som 1376 afhændede »gods i Haslev«, hvorved bispegodset her vistnok kom til at udgøre et sammenhængende hele med Troelstrup i vest, den største del af gårdene i Haslev i øst og hoved-

gården med dens avlsgård i centrum. Efter det i 1. afsnit skildrede landsbymønster skulle bygningerne være beliggende syd for vejen i nærheden af kirken.

Ved reformationen 1536 inddrog kongen bispegodset under kronen. Derved svækkedes gejstlighedens magt, og kongens styrkedes. Adelen kunne nu uden konkurrence fra kirken øge sit bøndergods. Bønderne kom derimod »fra asken og i ilden«, som man siger, for adelige godsbesiddere havde grebet idéen med hoveri og udnyttede den.

1536 blev foreløbig også bispegodset i Haslev krongods.

III

Efter 1536, men særlig dog i Frederik den Andens tid, udfoldedes en storstilet handel med gårde mellem konge og adel og mellem adelen indbyrdes. Kongens bestræbelser gik ud på at få de kongelige jordarealer til at udgøre sammenhængende strækninger, hvilket måtte medføre, at også adelens magtområder koncentreredes. På Haslev-egnen var det Bregentved og Gisselfeld, som kom til at dominere. Til tider opstod der interesse modsætninger mellem de to godser, for begge havde brug for arbejdskraft fra egnens landsbyer til dyrkning af deres jorder.

I 30 år fra 1545 ejedes Gisselfeld af Peder Oxe, der opførte dens nuværende hovedbygning, anlagde dens park og erhvervede bøndergods i sjællandske landsbyer efter en bestemt plan. Især sigtede han efter at kunne omgive sit herresæde med det overvejende antal gårde i egnens landsbyer. Da han var en dynamisk personlighed, nåede han langt med at realisere sin plan, og mellem 1566 og 1575 var han kommet i besiddelse af Haslev by, i alt 27 gårde. Præstegård og degnegård var ikke med i nogen gårdhandel, for de indgik i lønninger til præst og degn, så der har i alt været 29 gårde i drift.

Blandt Peder Oxes 27 gårde i Haslev var også det gamle bispegods, som Frederik den Anden havde solgt til ham 11. september 1573 ved skøder på 17 gårde. De 15 af dem var skyldsats til 8, men 2 til 15 tdr. landgilde-hartkorn hver – et forhold, som er værd at bemærke under forsøg på at skabe klarhed om gårdene i Haslev. Hvis man nu vil indvende, at 15 gårde da ikke stemmer overens med jordebogens 24 gårde plus de gårde, Conrad Moltke solgte 1378, må svaret herpå blive, at der i løbet af 200 år naturligvis tages ny jord ind til dyrkning, landsbyens struktur ændres noget ved, at gårde nedlægges eller lægges sammen. Usandsynligt er det ikke, at f. eks. 30 små gårde ved sammenlægning er blevet til 15 større, og at den ny taksation med landgilde-hartkorn er sket i forbindelse med sådanne ændringer.

I året 1575 døde Peder Oxe. I ægteskabet med Mette Rosenkrands var der ingen børn, men arveberettigede medlemmer af slægten fik foreløbig ikke noget af Peder Oxes vældige formue, for Mette Rosenkrands havde livsbrev på det hele. Hans søster Johanne Oxe gjorde imidlertid gældende, at hun kun af angst for sin myndige broder, der var hendes værge, var gået med til for sit vedkommende at sanktionere dette livsbrev. Sagen endte med, at hun fik sin arv, hvortil hørte Troelstrupgård med dens skov, Præstholm. Mette Rosenkrands afhændede 8 gårde i Haslev til Christoffer Gøye på Bregentved, men den største del af godset beholdt hun ved gården til sin død 1588. Derefter blev det delt i 8 dele til Peder Oxes søskende eller søskendes børn, hvoraf nogle ikke var i live, så godset blev fuldstændig sønderlemmet. Det er derfor naturligt, at man ikke véd helt nøje besked om enkelte gårdes videre skæbne, f. eks. hvordan det gik til, at 2 af dem kom til at høre under Krabbe til Skellinge i Skåne. Derimod kan man følge bispegodset, de 17 gårde, som kom til slægten Friis på Hesselagergård på Fyn. Under disse forhold opstod der en chance for Bregentved til at få hold på bøndergodset i Haslev.

Christoffer Gøye havde kort efter Peder Oxes død købt 8 gårde i Haslev af Mette Rosenkrands. De er opført i hans skøde af 31. marts 1581 til Sten Brahe, men i Falch Gøyes skøde af 23. juni 1630 på Bregentved til Frederik Urne anføres 6 gårde og 4 huse, så 2 må i mellemtiden være nedlagt og blevet til huse for arbejdere på gården. Frederik Urne satte sig nu for, at han ville erhverve samtlige gårde i Haslev, og købte 1648 af Niels Krabbe til Skellinge i Skåne de 2 gårde, som var kommet dertil fra Gisselfeld. De gårde, han nu havde, udgjorde formodentlig den østligste del af Haslev. Samme år købte han de 17 gårde, som fra ca. 1640 havde hørt til Lystrup, hvis ejer Peder Grubbe i skødet anfører, at han sælger dem med »sin kjære husfrues fri villie og velberåd hu«.

Hans hustru var Magdalene Friis fra Hesselagergård, som havde bragt dem med i ægteskabet som sit særeje. Det var imidlertid kommet i en temmelig miserabel forfatning. Kun 12 af de 17 gårde var i drift, 4 var helt nedlagt, og i den femte boede fire husmænd, men også den var ude af drift. Til de 12 gårde hørte »bondeskov« på 144 svins olden, hvoraf 70 kom på byens Østermark, 38 på dens Vestermark og 36 på dens Søndermark. En anden karakter havde Haslev Urne, hvorom det hedder, at den »indgrøftet, gjerdet og indhegnet er i alle måder«. Med i salget var også 14 huse, og i en del af dem boede der herregårdsarbejdere. Det er klart, at en del af disse huse har deres oprindelse fra gårdsædernes huse ved hovedgården. Sammenligner man skøderne 1648 til Frederik Urne med skøderne 1573 til Peder Oxe på det samme gods, ses det tydeligt, at det gamle landsbysamfund i de 75 år var kommet i forfald. I den tid er det nok også, at landsbyen Temstrup er blevet nedlagt. I 1449 var der så mange bønder i denne udflytterby fra Haslev, at den kunne tage en strid op med bønderne i Haslev om skellet mellem deres skove. Nogle huse i skovkanten minder endnu om dens beliggenhed.

Frederik Urne fik landsbysamfundet i Haslev til at fungere sådan, at dets forfald standsedes. Med de 20 gårde, han nu besad, var der med præstegård og degnegård 22 gårde i drift. 16 år efter var der 25 gårde i Haslev, hvad man ser af matriklen 1664, en fortegnelse over al jord i landet. Ved opmålingen har man begyndt med præstegården, som i matrikelsbogen har fået nr. 1. Derefter følger nr. 2, 3 osv. nord for vejen, og der fortsættes fra øst mod vest syd for gaden. De vestligste i denne række får nr. 24 og 25. En af disse har skyldsætningen 15 tdr. landgilde-hartkorn og må være den ene af de to store gårde, som hørte til bispegodset, da

kongen solgte det til Peder Oxe 1573. På udskiftningskortet over Haslev by 1790 ses gårdrækkerne nord og syd for gaden, og man ser da, at de to vestligste gårde i sydrækken er tvillinggårde, så de har engang udgjort en enhed. De ligger syd for vejen i nærheden af kirken svarende til kirkens store gård i den landsbytype, som Svend Aakjær skildrede i »Bidrag til bondesamfundets historie II«. I forfaldstiden er den ene af de to tvillinggårde blevet forringet, men der kan herefter ikke herske tvivl om, hvor bispegården eller hovedgården i Haslev lå, og hvorfra styret over ca. 40 bøndergårde udgik for 600 år siden. Om dens størrelse kan der fortsat være nogen tvivl. En formodning har dog også sin berettigelse. Troelstrupgård og hver enkelt af de to gårde i Haslev havde ca. 1600 en skyldsætning på 15 tdr. hartkorn, en enkelt almindelig gård til kun 8 tdr. hartkorn. To gårde, hver til 15 tdr. hartkorn, må da svare til 4 almindelige bøndergårde. Men dette er ganske vist ca. 300 år efter hovedgårdens centrale magtstilling under Roskildebispen.

Haslev Urne har siden 1648 hørt til Bregentved, men den første del af navnet røber skovens oprindelige tilhørsforhold. Dets sidste del er mærkeligt nok det samme som efternavnet på den mand (Frederik Urne), som købte skoven 1648. Formodentlig er det tidernes slid på »ornum«, der er blevet til »urne«, men afvises kan det ikke, at den midtsjællandske almues sans for ordspil har været medvirkende.

1866 brændte nr. 24 og 25. Senere blev der solgt jord fra dem til byggegrunde, bl. a. til den udvidede Højskole, gymnasiet og seminariet. For 50 år siden ejede Valdemar Hansen, dr. Harstings far, hovedparcellen af den ene; den anden, Ryesagergård, hører til gymnasiet.

(Artiklen er især bygget på Roskildebispens jordebog 1370, der findes i »Danske middelalderlige Regnskaber«, 3. række, 1. bd., ved A. C. Christensen. 1956. Øvrigt kildemateriale er anført inde i teksten i de afsnit, hvor det er benyttet).

H. C. Andersen på Gisselfeld og Bregentved

I året 1839 var H. C. Andersen gæst på Nysø hos baron Stampe sammen med Thorvaldsen. Andersen gik ture i omegnen, mens Thorvaldsen arbejdede flittigt fra tidlig morgen til sen aften. En dag var Stampe, Thorvaldsen og H. C. Andersen til taffels på Gisselfeld, og her blev de præsenteret for familien Moltke fra Bregentved: Grev Adam Wilhelm Moltke og hans hustru Marie, født Knuth, deres ældste søn Frederik og den ældste datter Marie. Grev Moltke indbød ved den lejlighed Thorvaldsen og Andersen til snart at gæste Bregentved. De tog mod indbydelsen og var der begge nogle dage, inden de rejste til København. Sådan knyttedes forbindelsen mellem H. C. Andersen og Bregentved.

1840 og 1841 var H. C. Andersen på en stor udenlandsrejse, men 1842, i juli og august, gæstede han atter de to sydsjællandske herregårde, 10—12 dage på Gisselfeld og over 3 uger på Bregentved. Dette ophold fik betydning for H. C. Andersen, og vor litteratur ville have været fattigere, om det ikke havde fundet sted. H. C. Andersen opdagede nemlig under dette ophold skønheden i den sjællandske natur, og han inspireredes til at skrive to eventyr, det ene af disse er „Den grimme ælling.“

At naturen på hans fødeø Fyn stod hans hjerte nærmest, er kun, hvad man måtte vente. Der havde han rod, derfra hans verden gik. Jysk natur kendte han kun fra et par hastige rejser, og selv om han efter et sådant kort besøg nok kunne skrive „Skynd dig kom, om føje år Heden som en kornmark står“, tilegnede han sig aldrig hjerteligt den jyske natur. Den danske natur var for ham den ødanske. Men i mange år syntes han heller ikke om Sjælland. Slagelse var og blev „Plagelse“ for ham. — „O, Gud, o, Gud, i Køge!“ skrev han på en væg i et hotel i denne by — ligesom en af personerne i fru Gyllembourgs „Hverdagshistorier“. Næstved er for ham uden helhed. Det er, som der her er anbragt en del gader på må og få fra forskellige provinsbyer, siger han. Særlig hård er han ved Sorø, og han forsonede sig vist aldrig med idyllen ved denne by; selv efter at han ved Bregentved og Gisselfeld havde fundet nøglen til den sjællandske naturs skønhed, skrev han (1843): „Denne by er mig utålelig med sin udskregne natur, en skummel celle syntes mig denne moseplet.“ Og i et brev fra 1839 findes følgende: „Jeg tog til København, slet ikke til Sorø; thi da jeg med diligencen om aftenen kom til Slagelse og havde sovet der, påkom der mig en sådan skræk for at blive 3½ dag i Sorø, at jeg lod mig indskrive lige til København og var der om aftenen.“

Han indrømmer ganske vist, at der ved Herlufsholm og ved Nysø er kønt, men hans udtalelser viser klart, at sjællansk natur slet ikke står hans hjerte nær.

Anderledes efter besøget på Gisselfeld og Bregentved 1842. Umiddelbart efter skriver han til sin veninde Signe Læssøe:

„Sommerlivet i Sjælland er det smukkeste, jeg har kendt. De skulle ret se den natur ved Gisselfeld og Bregentved. Blev

den klippet ud af landet og i sin bedste belysning sendt rundt i verden, ville den nævnes som en skønhed“.

Han elsker parkerne både ved Gisselfeld og Bregentved. Om Gisselfeld park siger han: „Naturen har egentlig gjort alt“. — Men højest elskede han parken ved Bregentved. Her fandt han sig ligesom skærmet og afsondret fra den urolige verden og sammenligner den med den blå Grotte på Capri, hvor man kun ved krusningerne på vandet mindes om, at der er en forbindelse med den urolige verden derude.

Det synes da sikkert, at det er her, H. C. Andersen opdager Sjællands natur, en opdagelse, der giver ham en streng mere på hans harpe. I 1850, endnu inden Treårskrigen var sluttet, digtede han „I Danmark er jeg født“. — „Gud giv den bedste sejer“, skriver han. Digtet er mættet med hans kærlighed til Danmark. „Dig elsker jeg“, er omkvædet. I denne sang er der ikke plads for en skildring af jysk natur. Den kender han i virkeligheden ikke. Naturligvis må det blive den fynske, man møder i 1. vers:

Du danske friske strand,
hvor oldtids kæmpegrave
står mellem æblegård og humlehave.

Men i vers 2 kan han nu — efter opholdet her --- få et billede med fra Sjælland, som viser, hvad han skriver til fru Signe Læssøe, at den sjællandske natur har „afspejlet sig i hans hjerte“:

Hvor står fuldmånen over kløverengen
så dejlig som i bøgens fædreland.

Under samme sommerophold skete der desuden det, at H. C. Andersen både inspireredes og for størstedelen fik skrevet to eventyr, nemlig „Flipperne“ og „Den grimme ælling“.

En dag kom grev Frederik Moltke over til Gisselfeld for at spørge, hvornår man kunne vente digteren til Bregentved. I løbet af samtalen kom Frederik Moltke til at fortælle om en mand, Wegener, som nu havde fået ansættelse under Gisselfeld. Da han kom dertil, ejede han kun en redekam og en støvleknægt. Nu havde han både hus og hjem, køer og heste. Grev Moltkes vittighed om, at han kun ejede en støvleknægt og en redekam, gemte H. C. Andersen og lod den danne motivet i „Flipperne“, som begynder sådan: „Der var engang en fin kavaller, hans bohave var en støvleknægt og en redekam, men han havde de dejligste flipper i verden.“

Af ganske særlig interesse er dog tilblivelsen af „Den grimme ælling.“

H. C. Andersen har engang udtalt sig om, hvad der i almindelighed ligger til grund for tilblivelsen af hans eventyr. Han siger: Først ligger de i min tanke som frøkorn. Så skal der en strømning til, et solstrejf, en malurtdråbe, så bliver de blomst.

Under opholdet 1842 fik H. C. Andersen både malurt og solstrejf nok til, at blomsten „Den grimme ælling“ kunne folde sig ud for aldrig at visne.

Den 5. juli 1842 havde et stykke af H. C. Andersen „Fuglen i pæretræet“ premiere på Det kgl. Teater. Andersen var den aften på Gisselfeld, næsten syg af spænding. Den unge Danneskjold-Samsøe var i København og overværede opførelsen, og da Andersen næste morgen spurgte ham, hvordan det var gået, sagde greven først diplomatisk, at der var bifald. Men den følsomme Andersen må have mærket, at der også kunne fortælles andet, og kom med en række spørgsmål.

Greven måtte da ud med, at der var hysset ad stykket. Kort efter strejfede Andersen rundt i skove og på marker i yderst nedtrykt sindsstemning. Men på denne tur fik han idéen til et nyt eventyr. Det skulle hedde „Historien om en and“, skriver han i sin dagbog. Måske har han på denne tur set, hvordan en ælling, udruget af en høne, bliver nøflet i en hønsegård. Og den stod jo dog over de dumme høns og kyllinger. Den kunne både flyve og svømme. H. C. Andersen har fundet, at hele Danmark var som en hønsegård, og han selv som ællingen, der skulle nøfles.

Nu havde han fået den malurtdråbe, der satte en strømning i gang, og det hjalp. Han skulle nok vise dem derinde, at han var et geni.

Kort tid efter var han på tur til Holmegårds glasværk sammen med den grevelige familie og hertugen af Augustenborg, som var på besøg på Gisselfeld. Om turen hjem skriver han i sin dagbog: Hvilken afveksling i naturen: Den grønne havre, det gule korn, høet i stakke, storke i sumpen.

Nu har vi indledningen til „Den grimme ælling“:

Det var så dejligt ude på landet; det var sommer! Kornet stod gult, havren grøn, høet var rejst i stakke nede i de grønne enge, og der gik storken og snakkede ægyptisk, for det sprog havde han lært af sin moder. Rundt om ager og eng var der store skove, og midt i skovene dybe søer; jo, der var rigtignok dejligt derude på landet. Midt i solskinnet lå en gammel herregård med dybe kanaler rundt om, og fra muren ned til vandet voksede der store skræppeblade, der var så høje, at børn kunne stå oprejst under de største.

Andersen havde jo skrevet til sin veninde: Blev naturen ved Bregentved og Gisselfeld klippet ud af landet og sendt

rundt i verden, ville den overalt blive erkendt som en skønhed. — Med „Den grimme ælling“ sendte Andersen skildringen af denne natur ud i verden. Der bliver læst om den af børn i mangfoldige lande, og kunstnere viden om prøver at illustrere den. — Herregården, som skildres, er Gisselfeld. Men på Bregentved fik han de solstrejf, som gjorde, at eventyret ikke bare blev en historie om en and—, der blev nøflet, men til historien om svaneungen, og da han rejste, var de tre fjerdedele af eventyret skrevet.

Hvor holdt H. C. Andersen af Bregentved! „Moltkes er de mest velsignede mennesker at leve med“, skriver han. — „Betragt det som en rettighed at komme hver sommer“, sagde grevinden, da han rejste.

I et brev til fru Læssøe fortæller han om en fest på Bregentved, da datteren Marie blev 15 år. Han skriver:

Midt i den dejlige have, tæt ved kanalerne, hvor de hvide åkander gror, ligger et lille barnehus så stort, at jeg netop kan stå derinde. Her er kabinet, stue og køkken og spisekammer, og det er rigt og fuldstændigt udstyret. På Maries fødselsdag spiste vi herude, tolv personer, så hele huset var fyldt, og vi spiste af små tallerkener, drak af små glas — det var ganske i børneverdenen.

Andersen havde skrevet en sang. Sidste vers lød sådan:

Lille hus i træets skygge
ved den stille å,
du, som rummer barnets lykke,
mange år skal stå
som et eventyr i lunden,
som en drøm i morgenstunden,
som Maries lille rige;
hil dig elskelige.

Det smukke vejr, den vidunderlige natur, men først og fremmest familien Moltkes uskrømtede anerkendelse og hjertelighed blev de solstrejf, som gjorde, at han nu kunne skrive „Svaneungen“. En dag var der andejagt, og en skildring af den kom også med i eventyret. Han sejlede selv på kanalerne og så svanerne med deres unger, som netop i den tid voksede sig kønne, og som grevens børn kom ud og fodrede. I disse lykkelige dage fandt han, at han selv var en svaneunge, og nu kunne han skrive: „Den så under sig sit eget billede. Men den var ikke længer en kluntet grå fugl, styg og fæl, den var selv en svane“.

„Den grimme ælling“ ender på Bregentved. Parken herude er den store have, hvor æbletræerne stod i blomster, hvor syrenerne duftede og hang på de lange grønne grene lige ned imod de bugtede kanaler.

Sådan skylder vi da denne natur tak. Den udvidede H. C. Andersens syn paa dansk natur. Og vi skylder de mennesker tak, som levede her for 100 år siden. De gav ham de solstrejf, som skulle til, så de frøkorn, som lå i hans tanke, kunne blive til den skønne blomst, som hedder „Den grimme ælling“.

Litteraturhenvisninger.

I „Breve fra H. C. Andersen“ ved C. St. Bille og Nikolaj Bøgh findes i 1. del i brev til fru Signe Læssøe side 339 og 340 de gengivne bemærkninger om Køge og Næstved. Side 505 i brev til Henriette Hauck og i 2. del side 86 i brev til Henriette Wulff findes de lirier, hvori han giver udtryk for sit syn på Sorønaturen.

I 1. del side 507 og 508 fortælles i brev til Henriette Hauck om, hvordan H. C. Andersen stifter bekendtskab med familien Moltke, Bregentved.

I II del side 62, iflg. brev af 6. august 1842 til fru Signe Læssøe, findes den skildring, som viser, at han er kommet til at elske naturen om Bregentved og Gisselfeld.

I Hans Brix: H. C. Andersen og hans eventyr 1907, side 234 flg., findes de oplysninger, som er benyttet i foranstående fremstilling af, hvad der kaster lys over tilblivelsen af „Den grimme ælling“ og „Flipperne“.

I et brev fra Glorup 6/8 1842 til fru Signe Læssøe fortæller H. C. Andersen om fødselsdagsfesten på Bregentved for Marie Moltke, og heri står: „Den sjællandske natur har afspejlet sig i mit hjerte, når jeg kommer til byen i urolig sø, skal jeg synge derom“. (Bille og Bøgh: Breve fra H. C. Andersen, II del side 63).

JENS HELTOFT har et stort og afvekslende forfatterskab bag sig og har udgivet bøger indenfor undervisning, historie og litteratur. *Kongesædet i Jelling* (1957) samt *Jelling og et glemt stednavn* (1972) er udsolgt. I 1980 kom hovedværket *Jelling – et kongelevs historie*, hvor gårdenes, skolens og seminariets historie føres op til nutiden.

Disse bøger vil blive stående som dele af det billede som vor tid danner sig af Danmarks fortid.

DIGTER OG FOLKELIV indeholder otte beskrivelser fra digtningens og folkelivets verden. De er hentet fra forfatterens bidrag til historiske årsskrifter.

DIGTER OG FOLKELIV blev Jens Heltofts sidste bog. Et livslangt forfatterskab som går ud fra det historiske og litterære har hermed fået sin afslutning.

Orla Lehmann og »et lille ordspil«

En brydningstid for 100 år siden

Forfatteren Anton Nielsen

Vejle Vesteregn i skønlitteratur og skolelærerlitteratur

Gamle ord og talemåder

En lærer i Vestjylland for 100 år siden

Træk af bondebyen Haslevs historie

H. C. Andersen på Gisselfeld og Bregentved
